

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

 Ніна РЖЕВСЬКА

« 15 » _____ 06 _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ СУСПІЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»

Тема: «Політика ЄС щодо Росії в умовах російсько-української війни»

Виконавець: студент 408 групи, Дейнега Владислав Артемович

(група, ПІБ)

Керівник: канд. іст. наук, доцент кафедри політичних технологій Дерев'янка Ігор
Петрович

(науковий ступінь, вчене звання, ПІБ)

Нормоконтролер: _____
(підпис)

Олексій Мендрін
(ПІБ)

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО РОСІЇ	6
1.1. Теоретичні складові політики ЄС щодо РФ.....	6
1.2. Дослідження політики ЄС щодо РФ у вітчизняній та зарубіжній політичній науці.....	11
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО РОСІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	23
2.1. Протиріччя у відносинах між ЄС і РФ (2014–2022 рр.).....	23
2.2. Позиції країн-членів ЄС щодо РФ у контексті російсько-української війни	27
2.3. Курс ЄС на міжнародну ізоляцію РФ	33
РОЗДІЛ 3. САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО РФ	39
3.1. Розбіжність поглядів країн-членів ЄС щодо санкцій РФ	39
3.2. Запровадження санкцій ЄС на фоні ескалації конфлікту в Україні	45
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми. У лютому 2022 р. президент РФ віддав наказ про вторгнення в Україну після восьми років проведення проти України комплексної непрямой стратегії, що включала спеціальні інформаційно-психологічні операції, пропаганду, використання воєнізованих формувань, приховане залучення російських збройних сил, а також кібероперації. Від України до Африки та євроатлантичного регіону РФ протягом багатьох років воліла використовувати непрямую конфронтацію для досягнення своїх політичних і стратегічних цілей. Агресивна війна Росії проти України грубо порушує міжнародне право та є причиною масштабної загибелі та поранень цивільного населення. Росія проводить атаки проти цивільного населення та обирає мішенню цивільні об'єкти, включаючи лікарні, медичні установи, школи та притулки.

У зв'язку з грубим порушенням норм міжнародного права, ЄС засудив дії РФ по відношенню до України, і це призвело до збільшення загрози в регіоні. Уряди країн ЄС намагаються проводити зважену санкційну політику, що виливається по суті у економічну війну проти режиму агресора. Про сучасну санкційну політику ЄС можна говорити лише стосовно останніх трьох десятиліть, коли європейські інститути досить оформилися, а рівень інтеграції поступово став досягати сучасного. У питанні вироблення та імплементації санкційної політики Європейський Союз демонструє останніми роками дедалі більшу скоординованість, а інституційна база європейських обмежувальних заходів дозволяє в даному випадку розглядати ЄС як єдиного повноцінного актора. Від активних дій країн ЄС в аспекті стримування російської агресії в європейському регіоні залежить і успішність деокупації України, стримання можливостей РФ вести подальшу війну, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою роботи є визначення основних аспектів політики ЄС щодо РФ в умовах російсько-української війни. Відповідно до мети, були поставлені такі **завдання**:

- Визначити основні теоретичні складові політики ЄС щодо РФ;

- Здійснити дослідження політики ЄС щодо РФ у вітчизняній та зарубіжній політичній науці;
- Оцінити протиріччя у відносинах між ЄС і РФ (2014–2022 рр.);
- Дослідити позиції країн-членів ЄС щодо РФ у контексті російсько-української війни;
- Оцінити курс ЄС на міжнародну ізоляцію РФ;
- Проаналізувати розбіжність поглядів країн-членів ЄС щодо санкцій РФ;
- Проаналізувати запровадження санкцій ЄС на фоні ескалації конфлікту в Україні.

Об’єктом роботи є особливості трансформації політики ЄС щодо РФ. **Предметом роботи** є політика ЄС щодо РФ в умовах російсько-української війни.

Методи дослідження. Досягнення визначеної мети й вирішення поставлених завдань стало можливим завдяки використанню комплексу взаємопов’язаних і взаємодоповнюючих сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і підходів. Під час дослідження було використано такі загальнонаукові методи як аналіз та синтез (для формування загального уявлення про політику ЄС щодо РФ, на яких принципах вона базується), графічний та табличний методи (для наочного відображення результатів дослідження у формі ілюстрацій та таблиць), порівняння та історичний методи (для визначення особливостей політики ЄС щодо РФ за різні часові періоди та їх порівняння), контент-аналіз (аналіз нормально-правових документів для оцінки змін політики ЄС щодо РФ).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що було досліджено в динаміці основні зміни політики ЄС щодо РФ з протіканням російсько-української війни, а також проаналізовано вітчизняні та іноземні джерела, які досліджували зміну основних принципів здійснення політики ЄС щодо РФ.

Практичне значення отриманих результатів полягає у детальному аналізі динаміки та дієвості політики ЄС щодо РФ задля стримування російської загрози в європейському регіоні.

Особистий внесок випускника полягає в аналізі дієвості санкційної політики ЄС щодо РФ, визначенні економічних показників внаслідок застосування даної політики, а також аналізі зміни поглядів європейських політичних діячів щодо посилення санкційної політики в ході російсько-української війни.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел, який складається з 62 найменувань. Основний текст кваліфікаційної роботи викладено на 55 сторінках. Робота містить 2 рисунки та 1 таблицю.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО РОСІЇ

1.1. Теоретичні складові політики ЄС щодо РФ

У першій половині 1990-х років у Росії була відсутня ясна концепція зовнішньої та безпекової політики, як і уявлення про специфіку політичного процесу та механізму в ЄС, його перспективну роль як утвердженого актора міжнародних відносин. Головним адресатом російської безпекової політики залишалися США, а військово-політичним фокусом – трансформація НАТО. Але і Росія, як спадкоємиця СРСР і ключова держава в СНД, і Європейський Союз, заснований Маастрихтським договором 1992 р., були зацікавлені в оформленні відносин «нового типу» у постбіполярній Європі. У підписаній 1994 р. Угоді про партнерство та співробітництво (УПС), що набула чинності 1 грудня 1997 р., вони заснували регулярний політичний діалог, спрямований на сприяння міжнародному миру та безпеці та мирне врегулювання спорів, у тому числі на основі співробітництва у колективних організаціях – ООН та ОБСЄ. Однак конкретні параметри та напрями співпраці у сфері зовнішньої політики, безпеки та тим більше оборони залишалися невизначеними [48].

Зближенню позицій сторін щодо низки зовнішньополітичних питань сприяло те, що і в Росії, і в Західній Європі посилювалося обґрунтоване невдоволення зовнішньополітичним курсом, який проводила адміністрація Дж. Буша-молодшого, який диктували неоконсерватори в оточенні президента. За виступом низки країн Євросоюзу на боці США у війні проти Іраку пішла дискредитація аргументів на підтримку війни, оприлюдненням стали факти військових злочинів, скоєних американськими, британськими військовослужбовцями та військовослужбовцями низки інших європейських країн під час цієї війни, були оприлюднені дані про незаконні дії щодо підозрюваних у терористичній діяльності та про застосування проти них

спецслужбами деяких західних держав тортур або потурання таким тортурам у третіх країнах. На цьому тлі дорікати Москві за неприйняття «європейських цінностей», займатися на її адресу повчаннями ставало тоді дедалі менш доречним [29, с. 98].

У Росії ж зростало розуміння того, що Євросоюз, незважаючи на своє прагнення до автономності у міжнародних справах, і надалі розглядатиме себе як невід'ємну частину євроатлантичного простору, що принципи солідарності та «пула суверенітетів» у ЄС із декларативних дедалі більше перетворюються на чинні та дієві, що для досягнення успіху в переговорах з наднаціональними структурами цієї організації необхідно знаходити спільну мову не лише з брюссельською бюрократією та європейськими «грандами», а й із «незручними» для Росії європейськими партнерами, насамперед із східноєвропейських держав.

Євросоюз виявив особливу зацікавленість в розширенні політичного діалогу та співпраці з Росією на сферу безпеки. Заснування Євросоюзом Європейської безпекової політики (ЄПБО) у розвитку франко-британської «ініціативи Сен-Мало» (1998–1999 рр.) окреслило перспективу консолідації російсько-європейських відносин у сфері зовнішньої політики та безпеки рамках УПС, орієнтованого комплексне стратегічне партнерство [29].

«Амстердамська реформа» ЄС збіглася зі зміною влади в Росії, коли В. Путін декларував європейський вибір та зовнішньополітичний пріоритет у рамках курсу на зближення із Заходом. Євросоюз був особливо зацікавлений у сприятливих зовнішніх умовах для своєї «нової динаміки» у сфері безпеки та оборони, а Москва бачила у цьому важливий ресурс стратегічного партнерства та можливість не допустити «переважання військових синдромів» у політиці євроатлантичних інститутів. До того ж, діалог з Євросоюзом частково міг компенсувати дефіцит співпраці у сфері безпеки після війни в Югославії та заморожених відносин Росія – НАТО [27].

У першій половині 2000-х років найбільші розбіжності між Росією та Євросоюзом викликали питання розширення. Список питань, що викликали занепокоєння Москви, було передано до Брюсселя в 1999 році, включаючи права російськомовного населення

Естонії та Латвії та проблему калінінградського транзиту, Єврокомісія погодилася обговорювати лише на початку 2002 року. В результаті процес узгодження, а отже, і забезпечення згоди Москви на поширення Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) на нові держави-члени, вдалося завершити лише за кілька днів до офіційної дати розширення – 1 травня 2004 року. Проте загалом і на тлі прийняття концепції чотирьох спільних просторів і «дорожніх карт» клімат взаємин був сприятливим. З березня 2005 року з'явився новий формат переговорів – консультації з прав людини.

Проведення більш активної зовнішньої політики і Росією, і Євросоюзом не тільки сприяло їхньому зближенню з обопільних питань, а й призводило до суперечностей, які зростали там, де інтереси розходилися. Так, протилежні трактування отримали результати президентських виборів в Україні восени 2004 року, як і результати інших революцій на пострадянському просторі. Політика «нового сусідства» ЄС дедалі більше, на думку Москви, приходила до зіткнення з російськими національними інтересами. Не менш суперечливим, на думку Москви, став проект «Східного партнерства», запущений у березні 2009 року на саміті ЄС у Празі за участю трьох південнокавказьких держав: України, Молдови та Білорусі. Загострення протиріч відбулося довкола проблеми визнання Косова. Розширення ЄС 2004 і 2007 років ще ближче приблизили до Росії «візовий бар'єр». Незважаючи на те, що енергодіалог сторони вели з 2000 року, все більшим подразником ставало питання постачання російських енергоресурсів, особливо після перебоїв з постачанням російського газу через територію України в січні 2009 року і внаслідок відмови Москви ратифікувати Енергетичну хартію і підписати додатковий протокол до неї [27].

Крім того, низка обставин знову знизила здатність Євросоюзу до проведення послідовної зовнішньої політики, відволікала політичні ресурси на вирішення інших проблем. Провал у 2005 році ратифікації Договору про Європейську конституцію внаслідок референдумів з негативним результатом у Франції та Нідерландах – державах з числа засновників ЄС, труднощі вироблення та доведення до підписання та ратифікації нової угоди, зростання євроскептичних настроїв у Європі та збільшення числа

конфліктів на расовому та національному ґрунті, що яскраво проявилися під час бунтів у передмістях Парижа, хворобливий процес притирання одна до одної старих і нових держав-членів змушували ЄС загалом і держави, що входять до союзу, окремо зосередитися на питаннях внутрішньої політики, вирішувати проблеми насамперед у своїй країні. Усі ці обставини не сприяли прогресу у відносинах між Росією та ЄС. Більше того, механізми Євросоюзу з переговорів із зовнішніми партнерами залишалися громіздкими та неповороткими. У них зберігалось кілька центрів прийняття рішень, які найчастіше конфліктують між собою. Положення докорінно не змінилося і після набрання чинності Лісабонським договором у грудні 2009 року [18].

1 грудня 2007 року минув термін дії УПС. Однак, незважаючи на те, що угода потребувала значного оновлення, переговори про новий «базовий договір» розпочалися лише у липні 2008 року після саміту Росія-ЄС. Причинами були такі аспекти: Польща ще в 2006 році блокувала надання Єврокомісії мандату на переговори з Росією через розбіжності з нею з двосторонніх питань. Претензії до Росії висловлювала також Литва. Лише розпочавшись, переговори було перервано через початок війни в Грузії в серпні 2008 р.

У Євросоюзі була панівною думка про неправомірність дій Москви і про непропорційне використання сили. Тим більше, що ЄС вважав неприйнятним визнання Росією незалежності двох колишніх частин Грузії (Абхазії та Північної Осетії). Разом з тим слід зазначити, що посередницькі зусилля Євросоюзу, в якому на той момент головувала Франція, відіграли важливу роль у переведенні конфлікту в дипломатичну площину. У листопаді 2008 року переговори про новий базовий договір відновилися. З того часу вони велися у форматі робочих груп за чотирма основними розділами майбутнього документа: щодо взаємодії у сфері політичного діалогу та зовнішньої безпеки; співробітництво у сферах свободи, безпеки та правосуддя; галузева економічна взаємодія; співробітництво з питань науки та техніки, культури, освіти, ЗМІ, спорту та молодіжної політики [18].

Негативні тенденції перемежувалися позитивними моментами на шляху до реалізації «дорожніх карт». У 2007 році набули чинності Угода між РФ та Європейським співтовариством про спрощення видачі віз громадянам РФ та Європейського союзу та про реадмісію. Скасування візового режиму стало одним із центральних у подальших переговорах між сторонами. На саміті у Брюсселі у грудні 2011 року було узгоджено список «Загальних кроків» для досягнення цієї мети. Росія виступала за якнайшвидше скасування віз для короткострокових поїздок громадян Росії та ЄС і пропонувала зробити орієнтиром для цього зимову Олімпіаду 2014 року в Сочі.

Стан відносин ЄС та Росії перебуває у прямій залежності від темпів та результатів інтеграційних процесів у самій Європі, прогресу чи стагнації європеїзації країн ЄС. На різних етапах свого внутрішнього розвитку – від періоду єврооптимізму часів Маастрихта до кризи розвитку інтеграційного проекту в 2010-х рр. – Євросоюз був готовий запропонувати Росії різні по суті та змісту формати та правові рамки відносин. При цьому якість і глибина інтеграції, що пропонувалася, як правило, збігалися з вектором внутрішнього розвитку ЄС.

Незважаючи на своє формальне перебування за межами інтеграційного процесу, РФ до ескалації збройного конфлікту в Україні в 2014 р. могла впливати на сприйнятливість окремих країн-членів Євросоюзу до зовнішньополітичного виміру об'єднання Європи. Потенційні вигоди від особливих відносин з Росією неодноразово виявлялися для правлячих груп таких держав, як Німеччина, Франція чи Італія, більш вагомими, ніж ті, які могли бути отримані шляхом складання зусиль у рамках ЄС, що, крім усього іншого, вимагає підпорядкування вимогам європеїзації та обмеження національного суверенітету у чутливій сфері зовнішньої політики [3].

Таким чином, політика ЄС щодо РФ теоретично залежить від того, наскільки привабливим є дане інтеграційне утворення для країн, які мають на меті вступ до нього або ж інтеграцію з країнами Європи. Потрапляння ЄС до сфери впливу Західної геополітичної системи робить з великою ймовірністю напруженими відносини ЄС та

РФ, яка намагається нав'язувати країнам власне бачення світопорядку, і дуже часто – агресивним шляхом, без врахування демократичних прагнень та свобод.

1.2. Дослідження політики ЄС щодо РФ у вітчизняній та зарубіжній політичній науці

На початку другого десятиліття XXI століття РФ та Євросоюз були впливовими регіональними та глобальними гравцями з широкого кола економічних, політичних та інших питань. До початку світової економічної кризи 2008-2009 рр. вони переживали тривалий період зміцнення своїх позицій на міжнародній арені. Для ЄС це стало логічним продовженням розвитку з 1950-х років; для Росії – це новий період зростання та укріплення вертикалі влади, централізованості державного управління.

Історія відносин сучасної Росії та Європейського союзу налічує трохи більше двадцяти років. Формальною точкою відліку є Угода про торгівлю, комерційне та економічне співробітництво, підписана ще за радянських часів, у грудні 1989 року. Після розпаду СРСР був потрібний відносно короткий період для того, щоб нова Росія та ЄС у червні 1994 року уклали юридично зобов'язуючу Угоду про партнерство та співробітництво (УПС). Однак взаємодія сторін із самого початку відрізнялася непростим характером; про це говорить вже те, що УПС набула чинності лише через три роки після її підписання. Протягом усіх минулих років наповнення партнерства реальним змістом значною мірою залежало від значної кількості внутрішніх та зовнішніх факторів [8].

Росія після 1991 року переживала важкий період становлення, набуття нової політики, внутрішніх та зовнішньополітичних пріоритетів. Євросоюз також перебував у процесі перманентної трансформації. 1990-ті роки пішли на втілення в життя цілей Економічного та валютного союзу, закладених у Маастрихтському договорі 1992 року, насамперед на створення єдиної європейської валюти – євро. Паралельно з цим продовжувалося подальше зростання кількості членів ЄС і відбувалася відповідна до

нього інституційна адаптація, що виразилася в Амстердамському договорі 1997 року та Ніцькому договорі 2000 року.

В результаті трьох раундів розширення в 1995, 2004 та 2007 рр. лави Євросоюзу збільшилися до 27 учасників. Серед них виявилися не лише держави-союзники СРСР у минулому, а й три колишні радянські республіки: Естонія, Латвія та Литва. Багато нових країн-членів, вступивши до ЄС, привнесли з собою в цю організацію власний погляд на розвиток відносин з Росією, який вирізнявся настороженістю і навіть ворожістю. Внутрішні виклики розвитку Росії та ЄС вимагали залучення до свого вирішення невпинної уваги та політичної енергії, на них, а не на зовнішньополітичних завданнях були зосереджені переважно зусилля Москви та наднаціональних структур Євросоюзу [27].

Одним із основних зовнішніх чинників, що впливають на проведення політики зі зближення сторін, стало те, що більшість держав-членів Євросоюзу є учасниками Північноатлантичного договору. В результаті перипетії у відносинах між Росією та НАТО не могли не позначатися на динаміці відносин між Москвою та Брюсселем. Причому в більшості випадків такий вплив гальмував, а не надавав додаткового імпульсу діалогу, особливо у випадку наростання розбіжностей між Росією та НАТО з питань розширення цієї військово-політичної організації на схід та використання військової сили без схвалення Ради Безпеки ООН.

У перші роки XXI століття співпраця між Росією та Євросоюзом, незважаючи на зазначені труднощі, набула «нового дихання». У 2001 р. криза в їхніх відносинах, пов'язана з Другою російсько-чеченською війною, була подолана (попередні дві кризи припали на 1995 р. через Першу російсько-чеченську війну і на 1998 р. через дефолт Росії) [27].

Пов'язано це було в першу чергу з тим, що обидва учасники партнерства вийшли на стійке підвищення темпів економічного зростання, які досить успішно вирішували свої внутрішні проблеми. У прогнозах свого середньострокового і навіть довгострокового розвитку ЄС та Росія дотримувалися однозначно оптимістичних

оцінок. Росли їх зовнішньополітичні амбіції та ресурси. Щороку наростала економічна взаємозалежність Росії та ЄС; інтереси дедалі більшої кількості економічних суб'єктів з обох боків посилювали вектор взаємної інтеграції. На початок нового століття було створено досить міцну інституційну основу співробітництва: двічі на рік проводилися саміти (до кінця 2011 року їх відбулося 28), зустрічі голови уряду Російської Федерації з Комісією ЄС, засідання Ради співробітництва (перетворено у 2003 році на Постійну раду партнерства) на рівні міністрів, зустрічі в рамках Політичного діалогу на рівні міністрів закордонних справ, Постійного представника РФ при ЄС з Комітетом з питань політики та безпеки, зустрічі в Раді з парламентської співпраці.

2011 року почав діяти Цивільний форум Росія-ЄС. На цей час відбулися два засідання – у березні 2011 року у Празі та у грудні 2011 року у Варшаві. Розглянуто питання виконання рішень Європейського суду з прав людини, підвищення підзвітності у діяльності державних органів, спрощення візового режиму між Росією та Євросоюзом. Москва висловлює занепокоєння з приводу того, що досі ЄС не приєднався до головного правового інструменту Ради Європи – Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод [29].

У Євросоюзі напередодні розширення 2004 року домінували очікування швидкого перетворення цієї організації на один із провідних центрів сили на планеті, широку популярність набували концепції «європейської мрії» та «євросфери». Домінувало міцне прагнення поряд з економічною потужністю спільного ринку наростити політичну самостійність, перетворити європейську політику у сфері безпеки та оборони на дієвий інструмент впливу ЄС у світі. Росія завдяки консолідації внутрішньополітичного простору та швидкому зростанню ВВП з опорою на сировинний сектор економіки також активізувала свої зовнішньополітичні зусилля, взяла курс на утвердження себе самостійним гравцем на міжнародній арені. Її ставлення до меж європейської інтеграції виявилось у Стратегії розвитку відносин РФ із Європейським Союзом на середньострокову перспективу (2000–2010 роки). У ній вказувалося, що Росія не ставить собі за мету вступ до ЄС або набуття статусу асоційованого членства. Прояснення

позицій та намірів сторін на той момент сприяло їх більш продуктивній взаємодії. Цьому допомагав загалом сприятливий зовнішньополітичний клімат у відносинах між РФ та низкою провідних європейських столиць, а також Вашингтоном [29].

Взаємне бажання підняти відносини на більш високий рівень, виробити поглиблені механізми співробітництва виявилось у прийнятті у травні 2003 року спільної Концепції створення чотирьох спільних просторів (економічного, простору свободи, безпеки та правосуддя, простору зовнішньої безпеки та простору культури, науки та освіти) та надалі затвердженні два роки програми «дорожніх карт», тобто конкретних кроків із всебічного розвитку відносин. До цього зобов'язувало й те, що сторони заявляли одна про одну як про стратегічних партнерів – статус, який зобов'язує до відповідних дій, а не лише декларування.

На той час модальність взаємодії Росії та Євросоюзу зазнала значних змін. Якщо у 1990-ті роки вона розвивалася за формулою «лідер – переслідувач», коли від Росії очікували адаптації її внутрішньої та зовнішньої політики відповідно до норм, цінностей та інтересів ЄС та в цілому євроатлантичного співтовариства, то в перше десятиліття XXI століття сторони все більше розглядали один одного як непідпорядковані партнери. Проявом погляду Москви на характер взаємин стала відмова від участі у програмі «нового сусідства», розробленої в 2003 році на базі документа ЄС «Велика Європа – сусідство: нові рамки для відносин із нашими східними та південними сусідами». В РФ вважали, що запропоновані концепція та механізми програми фактично були провідниками політики «м'якої сили» Євросоюзу за принципом «допомога в обмін на реформи», вели до поширення його впливу на зони життєво важливих інтересів Росії [45].

Згодом відносини між сторонами ставали прагматичнішими і реалістичнішими, більш вільними від завищених очікувань. З боку ЄС рідше чулися претензії до Москви щодо ціннісних розбіжностей, тим більше, що у 2002 році за Росією було визнано статус країни з ринковою економікою, а у зовнішній політиці Росію та ЄС більше справ зближало, ніж розділяло. Це стосується принципів верховенства міжнародного права,

багатосторонності (багатополярності), коаліційності у прийнятті рішень, пріоритеті «м'якої», а не на «жорсткої» сили. Хоча й з великими труднощами, але поступово почали втрачати свій вплив негативні стереотипи щодо РФ, які вкоренилися серед політичних еліт західних країн і в масовій свідомості в період холодної війни і навіть раніше – в епоху царської Росії. Проте з боку різних інституцій Євросоюзу, особливо Європарламенту, константою залишалася критика Росії, то приглушена, то гучна, у недостатньому прогресі у сфері дотримання прав людини, верховенства закону, незалежності судової системи [45].

Симптоми погіршення відносин Росії та ЄС посилювалися наприкінці 2005 р. у зв'язку з назріванням першого російсько-українського газового конфлікту. Окрім цього, з кінця 2005 р. російський уряд почав застосовувати проти окремих країн ЄС і пострадянського простору економічні обмеження та санкції, які, як вважали на Заході, були політично вмотивованими. Як відзначала кореспондент французької газети «Le Monde» М. Жего, в очах російської військово-політичної еліти зміна режимів у колишніх радянських республіках розглядалася як наслідок маніпуляцій «іноземних держав», спрямованих на «дестабілізацію Росії» [45].

У 2006 р. російське керівництво вдалося до правових зачіпок і претензій, які дозволили витіснити ряд великих західних компаній з переданих їм у концесію родовищ на Сахаліні та в Сибіру. Для західного капіталу та європейських політиків це послужило сигналом розвороту В. Путіна в бік державного капіталізму, монополізації сировинного сектора та посилення впливу в пострадянському просторі. У політиці ЄС простежувався неодноразово апробований фактор розрахунку на особу «позитивного» лідера, який має зробити Росію більш слухняною та керованою. З точки зору Брюсселя ідеальним для Росії був статус напівпериферійної країни в рамках Європейської політики сусідства, поряд з Україною, Молдовою, Грузією, Єгиптом, Ліваном, Алжиром, Тунісом і Марокко.

До кінця 2006 р. керівні інституції ЄС намагалися чинити на В. Путіна тиск за допомогою традиційних прийомів, таких як звинувачення в авторитарних намірах і

порушенні принципів демократії, погроз застосування політичних і економічних санкцій тощо. Зі свого боку, намагаючись принципово змінити характер відносин Росії з Заходом російське керівництво свідомо йшло на загострення відносин. Кремль категорично відкинув вимогу Європейської Комісії та низки країн ЄС про приєднання Росії до європейської Енергетичної хартії. Така відмова мотивувалася тим, що оскільки Росія не брала участі в розробці цього документа і він не відповідає її інтересам, їй немає сенсу беззастережно приймати чужі правила гри. При цьому в Москві висловлювалися на користь пошуку компромісного формату, який Росія і ЄС могли б узгодити й застосовувати на двосторонній основі [46].

Доцільно відзначити, що ознакою ледь не всіх спільних російськоєвропейських ініціатив і проектів був їх переважно декларативний характер. Це визначало низьку результативність діалогу та відсутність практичних результатів у більшості галузей за винятком торгівлі. У європейських столицях усвідомлювали, що в Росії домінує державно-регульований капіталізм, керований відносно згуртованим державним бюрократичним апаратом. При цьому російська економіка гостро залежить від експорту енергоресурсів та імпорту технологій. Вважалося, що внутрішньополітична ситуація у РФ може змінитися лише в результаті внутрішніх еволюційних соціальних процесів і поступових політичних зрушень. Відтак, європейські інституції бачили свій прямий інтерес у стимулюванні відповідних змін у настроях російського суспільства.

Росія була лідером нафтопоставок у ЄС, які лише з 2000 по 2009 рік зросли на 56%, до 208 млн т щорічно, а також лідером з постачання вугілля (53 млн т щорічно). За постачанням газу до ЄС Росія посідала третє місце (134 млрд куб. м у 2008 році), або 40% всього газового імпорту. За розрахунками Єврокомісії, до 2030 року ця цифра могла б зрости до 60%. Серед багатьох європейських держав частка Росії в газі, що імпортується, була ще вища: у прибалтійських країнах – 100%, у Словаччині та Болгарії – 90%, у Чехії та Греції – 75%. Росія, у свою чергу, на 85% залежала від ЄС як імпортера газу. Серед інших енергоресурсів виділявся також уран, у постачанні якого в ЄС Росія лідирувала [50].

Як вважає С. В. Толстов, «переломним моментом у відносинах Росії з ЄС і НАТО стала неформальна «ділова вечера» президента В. Путіна з керівництвом ЄС у фінському місті Лахті (20.10.2006 р.), яка передувала саміту Росія-ЄС у Гельсінкі 24 листопада 2006 р. В. Путін категорично відмовився виконувати низку вимог з боку ЄС і йти на поступки щодо прав власності та контролю в російському енергетичному секторі. Примітно, що саме в цей час в Росії було розпочато реформування машинобудівної галузі шляхом створення контрольованих державою холдингів та акціонерних компаній (держкорпорацій) і прискорено розробку нових систем озброєнь. У сфері поставок енергоресурсів В. Путін обрав тактику вибіркового діалогу з окремими країнами ЄС, пропонуючи їх енергетичним компаніям укладати індивідуальні довгострокові контракти з «Газпромом» і «Роснефтью». Така практика була успішно застосована у відносинах з Німеччиною, Францією, Угорщиною, Грецією, Болгарією, Італією. Додатковим джерелом напруженості стало загострення відносин між Росією і Грузією» [29, с. 104].

Доцільно відзначити, що ознакою ледь не всіх спільних російсько-європейських ініціатив і проектів був їх переважно декларативний характер. Це визначало низьку результативність діалогу та відсутність практичних результатів у більшості галузей за винятком торгівлі. У європейських столицях усвідомлювали, що в Росії домінує державно-регульований капіталізм, керований відносно згуртованим державним бюрократичним апаратом. При цьому російська економіка гостро залежить від експорту енергоресурсів та імпорту технологій. Вважалося, що внутрішньополітична ситуація у РФ може змінитися лише в результаті внутрішніх еволюційних соціальних процесів і поступових політичних зрушень. Відтак, європейські інституції бачили свій прями інтерес у стимулюванні відповідних змін у настроях російського суспільства [29, с. 105].

У відносинах з Росією, як і з іншими країнами-сусідами, Брюссель висував на перший план поширення власних правил, норм і регламентів, які країни-партнери, включаючи Росію, мали приймати й виконувати. В те, що Росія буде стійко блокуватися з Китаєм або стане його сателітом, європейські експерти здебільшого не вірили,

прогножуючи втрату Росією контролю над природними багатствами Сибіру внаслідок стрімкого посилення Китаю. Саме ця обставина пояснювала стримане ставлення країн ЄС до російських пропозицій, які стосувалися встановлення рівноправного партнерства в сфері енергетики та безпеки, а також ігнорування неодноразових звернень з приводу полегшення доступу до нових технологій і сприяння в модернізації промисловості. Незважаючи на пряму зацікавленість німецького бізнесу в російському ринку, наміри російського керівництва створити міцний фундамент для стратегічного партнерства між Росією та ЄС на основі формули «енергія в обмін на технології» залишилася без відповіді [29].

Вперше цю тезу виголосив президент РФ В. Путін у своїй промові в Бундестазі ФРН (11 вересня 2001 р.). Пізніше, в листопаді 2009 р. у ході саміту ЄС-Росія в Стокгольмі, Д. Медведєв знову запропонував європейським лідерам переглянути формат відносин з Росією на засадах полегшення доступу до нових технологій і сприяння взаємному розвитку. Нова ініціатива, яка віддзеркалювала позитивні очікування в стосунках і підходах сторін, дістала назву «Партнерство для модернізації». За задумом російської сторони, її мета полягала у сприянні модернізації російської економіки та перегляді відносин між РФ і ЄС з урахуванням попередніх результатів діалогу зі створення чотирьох «спільних просторів» [29].

Загалом, як зазначає С. Віднянський, «російсько-українська війна має суттєвий вплив на трансформацію всієї системи сучасних міжнародних відносин. Для періоду модерну властивим був блоковий підхід до забезпечення безпеки. Постмодерна система міжнародної безпеки вибудовується на основі поєднання ієрархічних і мережових характеристик міжнародної системи. Формування нової системи міжнародної безпеки ускладнюється різними чинниками: інерційним опором будь-яким змінам; вирішенням конфліктів за принципом: один суб'єкт виграв – інший програв; не всі суб'єкти міжнародної спільноти беруть участь в ухваленні рішень; дисципліна підтримується за рахунок сили та приниження; зроблені помилки не визнаються, що продукує відчуття

незахищеності від образливих і насильницьких дій; ігнорується аналіз досвіду конфліктів, що виникають, тощо» [7].

На політичному рівні Європейська Комісія розуміла модернізацію як рух Росії до розширення політичних свобод і поваги прав людини. Причому, до порушень зазвичай відносили не стільки бюрократичне і поліцейське свавілля щодо мільйонів, скільки окремі скандальні епізоди (вбивство кількох правозахисників, журналістів або розгін демонстрацій опозиціонерів). Однак «головна проблема Росії з точки зору прав людини – не поліцейські мікрорепресії або нерозкриті вбивства правозахисників, а, напевно, саме безправ'я мільйонів» [46, с. 83]. При такій різниці в розумінні модернізації або навіть при нерозумінні її суті «партнерство для модернізації» було приречено стати черговим порожнім гаслом.

В кінці 2000-х розвивався один з головних проектів енергетичної безпеки ЄС – Nord Stream. Заступник федерального міністра закордонних справ Німеччини Гернот Ерлер відзначав: «Ми би хотіли гарантувати, щоб майбутні, наприклад російсько-білоруські чи російсько-українські, диспути не мали жодних негативних наслідків для споживачів у Європі. Отже, Nord Stream є дуже важливим внеском в енергетичну безпеку Європи». Країни Балтії і Польща активно виступали проти газопроводу Nord Stream і пропонують прокласти його по суходолу [47].

Всі ці проекти для Росії виявилися не такими вже й не вигідними. Гергард Шредер, колишній канцлер Німеччини, отримував гроші від «Газпрому», у прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі сформувалися на той момент дуже дружні стосунки з В. Путіним. В той час зближувалися відносини між Росією та Францією. У результаті, Франція, Німеччина та Італія більшою чи меншою мірою запровадили політику, яку в брюссельських штаб-квартирах ЄС називають «Росія передусім». Намагаючись не дратувати Кремль у найдражливіших для нього питаннях, ці три країни часто дистанціювалися від колишніх держав, що входили до складу СРСР, які прагнули наблизитися до Заходу, що й було однією із стратегічних цілей РФ [33].

Як вважає В. Шкляр, «головна мета ЄС у безпековій сфері наприкінці 2000-х рр. – сприяння розвитку ситуації, за якої забезпечення стабільності буде серед основних інтересів Росії. Захист прав людини і демократії, особливо на Балканах, а також питання Косово, заморожених конфліктів в Європі, питання Близького Сходу та інших міжнародних криз присутні в ході переговорів Росія-ЄС» [33].

Також, як зазначав науковець, Європейський Союз турбували тенденції щодо подальшого зростання односторонності дій Росії в зовнішній політиці і політиці безпеки. Глава МЗС Франції в ході візиту у Росію на той момент черговий раз підтвердив позицію ЄС – Європейський Союз засуджував всю діяльність, яка підвищує напругу в конфліктних регіонах та підтримує всі міжнародні ініціативи для вирішення заморожених конфліктів [33].

Загалом, здавалося, що наприкінці 2000-х рр. «ЄС дотримується наступних постулатів у відносинах з РФ: ЄС і Росія будуть завжди стратегічними партнерами, але не завжди з однаковими поглядами; ЄС повинен відноситись до Росії з повагою, оскільки вона є потужною світовою силою сьогодні; коли ЄС говорить з Росією, він повинен бути впевненим, що говорить з Росією, якою вона є, а не якою її хоче бачити ЄС. Європейський Союз розглядає Росію як стратегічного партнера і спрямовує дії на подальший розвиток двосторонніх відносин з нею, але головний виклик для ЄС – збільшення односторонності російських дій і рішень та залежність ЄС від російських енергоресурсів» [33].

Остаточне погіршення відносин між РФ та ЄС, а також збільшення жорсткості політики проти РФ за допомогою санкційного інструменту було викликане російським вторгненням на територію України. Як зазначає Д. В. Бабій, «наразі війна, яка розпочалася 24 лютого в Україні, стала для Європейського Союзу потужним стратегічним викликом та зрушенням: політичні аспекти почали розглядатися в новому ключі Союзом; змінились вектори співпраці та взаємодії на міжнародному рівні; питання, які раніше викликали в ЄС немалий об'єм негативної критики, зараз де-факто прийнятні для держав-членів (а саме: питання прийняття біженців). Саме тому в цій

роботі було актуалізовано питання дослідження та аналізу політики Європейського Союзу в період першого місяця війни РФ проти України та відповідність реалізованих кроків цінностям та ідея інтеграційного об'єднання, що закладалися в його основу» [1, с. 16].

Як зазначає Т. Сидорук про політику ЄС щодо РФ на початку 2010-х рр., «факт, що і ЄС, і Росія діють у Східній Європі з різними мотивами, цілями і засобами, неминуче призводить до помітної напруги або навіть більш чи менш серйозних проблем у їх двосторонніх відносинах. При цьому конкуренція між Брюсселем і Москвою за держави Східної Європи є виразно асиметричною. Брюссель виступає за їх «прив'язку» до ЄС, але виключає повномасштабну інтеграцію, він бачить місце країн регіону тільки «по сусідству» з об'єднаною Європою, а за уявленнями Росії, їх місце – у спільному євразійському політичному, економічному та соціокультурному просторі з центром у Москві» [27].

Росія намагалася реалізувати активну політику з метою залучення країн Східної Європи у свою сферу впливу, у той час як ЄС продовжував проводити технократичну стратегію щодо держав регіону, суть якої полягає у поступовому політичному та економічному вирівнюванні їх із ЄС без виразних надій на фактичне приєднання і вагомих та однозначних стимулів. У ситуації, коли громадськість цих держав дуже мало знає про переваги інтеграції з ЄС та поширеності песимізму щодо можливості її реалізації, Росія мала більше можливостей для збереження свого впливу. У багатьох відношеннях вона на той момент була ближчою і зрозумілішою для спільних сусідів, ніж ЄС, що було пов'язано з мовною ситуацією, єдиним інформаційним простором, вільним рухом через кордони для громадян (на тлі тих труднощів, які виникають, коли вони бажають отримати шенгенську візу) тощо. Тому можна погодитись із Е. Вільсоном та Н. Попеску, що реалізуючи свою східну політику, ЄС з кожним роком «втрачав ґрунт» [48, с. 47].

Варто зазначити, що конфронтація між РФ і ЄС та країнами Заходу в цілому через російську агресію в 2014 р. мала не тільки геополітичне значення, вона була доленосна

і для європейської безпеки. Т. Сидорук вважає, що «співвідношення впливу Європейського Союзу і Росії у Східній Європі дозволяє констатувати високий ступінь вразливості наявного балансу. Хоча ЄС має у своєму розпорядженні більш широкий арсенал важелів впливу, йому бракує цілісної стратегії застосування власних інструментів, що особливо стосується політичного виміру. Європейський Союз виступає найпотужнішою «моделлю тяжіння» для держав Східної Європи, проте йому явно бракує сили для сприяння їх трансформації за своїм сценарієм. Росія ж поки що володіє необхідними важелями, щоб обмежувати вплив ЄС на трансформаційні процеси в державах регіону. Якщо Європейський Союз і надалі применшуватиме важливість регіону Східної Європи у своїх зовнішньополітичних комбінаціях, важелі впливу Росії в регіоні зберуться на подальшу перспективу, що дозволить їй нівелювати європеїзаційний вплив ЄС на цьому просторі». В результаті, багато в чому пасивна політика ЄС могла сприяти тому, що керівництво РФ мало впевненість у відсутності рішучої реакції з боку ЄС на повномасштабне вторгнення в 2022 р. [49].

Отже, можемо зробити висновок, що політика ЄС щодо РФ здійснювалася в межах протистояння біполярної геополітичної системи, яка ще зберігалася після розпаду СРСР, хоча і не так яскраво виражено. Протягом 2000-х рр. активно зростала співпраця між РФ та країнами ЄС, особливо в торгівлі та енергетичній сфері, що фактично зробило залежним ЄС від російських енергоносіїв. Агресія РФ проти України на Донбасі та анексія Криму в 2014 р. змусили зробити європейську політику щодо РФ більш жорсткою, проте з боку деяких країн все ще зберігалася активне співробітництво, але ця ситуація почала виправлятися з початком повномасштабної війни, викликаній російським вторгненням до України.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО РОСІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

2.1. Протиріччя у відносинах між ЄС і РФ (2014–2022 рр.)

Зовнішню політику ЄС щодо російсько-української війни ХХІ ст. можна розділити на два важливих етапи. Перший: з лютого 2014 р. до 24 лютого 2022 р. Та другий, відповідно, з 24 лютого – до сьогодні. Кожен з цих етапів характеризується різним рівнем взаємодії. Якщо на першому етапі Україна та ЄС співпрацюють більшою мірою в межах ініціативи «Східного партнерства» («СхП»), яке не має безпекового складника, то у 2022 р. військова допомога разом з політико-дипломатичною та фінансовою підтримкою стає частиною зовнішньої політики Брюсселя [8, с. 48].

Відносини між ЄС і Росією поступово загострювалися під час внутрішньополітичної кризи в Україні восени 2013-взимку 2014 рр. У січні 2014 р. Європейська Комісія на чолі з Ж.-М. Баррозу відкинула пропозицію про проведення тристоронніх переговорів про умови застосування економічних статей Угоди про асоціацію ЄС-Україна за участі РФ. Хоча влітку 2014 р. переговори з цього питання все ж розпочалися, а Європейська Комісія відклала застосування економічної частини угоди з Україною на рік, тристоронні дискусії не дали скільки-небудь відчутних результатів. Реагуючи на пряме військове втручання РФ в Україні, яке почалося після зміни влади в Києві в 2014 р. внаслідок Революції гідності, керівні установи ЄС застосували проти РФ низку санкцій. Ці заходи вважалися обмежувальними засобами «у відповідь на неправомірну анексію Криму та зумисну дестабілізацію України». Пакет санкцій включав дипломатичні рішення, заморожування активів і заборону на поїздки окремих осіб, впровадження обмежень щодо Криму і Севастополя, економічні санкції, спрямовані на заморожування обмінів з Росією в конкретних секторах економіки та заходи, які стосувалися економічного співробітництва. Були скасовані саміти ЄС-Росія,

регулярні двосторонні зустрічі на найвищому рівні, призупинені двосторонні переговори з візових питань і нової угоди між ЄС і РФ, призупинено формат зустрічей у межах «Групи восьми». Окрім анексії частини української території, підставами для впровадження «кримського пакету» санкцій вважалося незаконне привласнення державних коштів України [15].

На політичних відносинах між ЄС та Росією серйозно позначилися незаконна анексія Криму у 2014 році та початок конфлікту на Сході України. У результаті виявилися замороженими багато діалогів з можливих ініціатив та механізмів співробітництва, а також було вжито обмежувальних заходів. Після російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року ЄС призупинив реалізацію програм співпраці з Росією, що залишалися на той момент.

На засіданні Європейської Ради 21–22 березня 2014 р. було зазначено, що ЄС підтримує територіальну цілісність та суверенітет України та засуджує «незаконну анексію Криму та Севастополя» [36]. Подальша російська агресія на українському Донбасі змушує ЄС долучитися до Женевського переговорного формату щодо врегулювання конфлікту між Росією та Україною разом зі США. Але у травні 2014 р. цей формат змінює Нормандський, куди входять уже тільки дві держави ЄС – Франція та Німеччина разом з Україною та РФ. Відповідно, на цьому етапі ЄС передає ініціативу у розв’язанні кризи ключовим європейським державам, що є доволі традиційною практикою у врегулюванні конфліктів. Однак за Євросоюзом залишаються ключові напрями зовнішньої політики – політикодипломатична підтримка України, надання фінансової допомоги та санкційна політика проти РФ. Водночас ЄС на вимоги РФ відкладає впровадження Зони вільної торгівлі з Україною, що знову свідчить про небажання псувати відносини з великим торговельним партнером, незважаючи на його агресивну політику щодо сусідньої держави. Найбільшим «каменем спотикання» для держав ЄС стає розширення санкцій проти РФ, яке було обіцяне у разі «подальшої дестабілізації ситуації» в Україні. Більшість європейських країн була проти через економічні втрати. Однак збиття цивільного літака над Східною Україною поклало край

коливанням. «Навіть німецький бізнес і голландське газове лобі розуміли, що геополітична стабільність є передумовою торгівлі» [3, с. 121]. Тому питання введення секторальних економічних санкцій проти Росії було швидко вирішене в телефонному режимі.

ЄС також серйозно розширив пакет своїх санкцій у відповідь на безпрецедентний та неспровокований військовий напад Росії на Україну та незаконну анексію її Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей. Ці заходи покликані послабити здатність Кремля фінансувати війну та створити явні економічні та політичні витрати для представників російської політичної еліти, відповідальних за вторгнення. ЄС непохитно підтримує Україну і неодноразово закликав Росію до негайного припинення військових дій, виведення з України всіх військових сил та техніки та повного дотримання територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України [29].

До кризи в Україні ЄС і Росія співпрацювали в багатьох сферах і давно розвивали партнерські відносини на основі Угоди про партнерство та співробітництво (УПС), що набула чинності в 1997 році. Серед областей співробітництва ЄС та РФ були, зокрема, торгівля та економіка, енергетика, зміна клімату, наука та освіта, культура та різні питання міжнародної безпеки. Важливими елементами взаємодії ЄС із Росією також були розвиток індивідуальних міжлюдських контактів та підтримка російського громадянського суспільства, правозахисників та незалежних ЗМІ. Крім того, ЄС активно підтримував вступ Росії до Світової організації торгівлі (СОТ), який був завершений у 2012 році.

Військовий напад Росії на Україну є лише однією з останніх причин напруженості у відносинах між Росією та ЄС. Ситуацію лише погіршила підтримка російським урядом сепаратистів на сході України і військове втручання Росії у Сирію. Ще одним джерелом напруги є російські дезінформаційні кампанії і кібератаки, а також спроби втрутитися до західних демократичних процесів.

ЄС і різні західні країни пообіцяли підтримку Україні внаслідок того, що Росія стягнула значну кількість військ до кордонів країни в грудні 2021 року та січні 2022 року. У резолюції, схваленій у грудні 2021 року, Європейський парламент закликав Росію відкликати війська, які загрожували Україні, і зазначив, що будь-яка агресія з боку Москви має обійтися їй високою економічною та політичною ціною.

Члени комітету з закордонних справ і підкомітету з безпеки й оборони Європарламенту з 30 січня по 1 лютого 2022 року поїхали в Україну з метою виявлення фактів [21].

Це вже далеко не вперше, коли Європарламент виступає проти втручання Росії до справ країни та підтримує прагнення України мати більш тісні зв'язки з ЄС.

У резолюції, схваленій 29 квітня 2021 року, Європарламент висловив серйозне занепокоєння значним нарощуванням військової присутності Росії на кордоні з Україною та в незаконно окупованому Криму. Депутати Європарламенту попереджали, що ціна вторгнення Росії в Україну буде високою. Вони також засудили причетність російських спецслужб до вибуху складів боєприпасів у Чеській Республіці у 2014 році.

15 вересня 2021 року Європарламент ухвалив резолюцію, в якій було зазначено, що ЄС зобов'язаний дати відсіч агресивній політиці, одночасно закладаючи підвалини співпраці з майбутньою демократичною Росією [21].

Депутати Європарламенту закликали до спільної відповіді та висловили підтримку Україні в дискусії щодо відносин між ЄС і Росією, європейської безпеки і військової загрози Росії Україні 16 лютого 2022 року. Голова Європейського парламенту Роберта Мецола та лідери політичних груп також опублікували заяву щодо ситуації в Україні.

22 лютого провідні депутати Європейського парламенту жорстко засудили визнання президентом Росії Володимиром Путіним непідконтрольних уряду територій Донецької та Луганської областей України як незалежних суб'єктів [21].

Через два дні після цього голова Європейського парламенту Роберта Мецола та лідери фракцій засудили військовий напад Росії на Україну через кілька годин після

того, як він розпочався, та оголосили про проведення спеціального пленарного засідання 1 березня.

Ще одним аспектом відносин ЄС і Росії є енергетика. Суперечки навколо нового трубопроводу «Північний потік-2» виявили важіль впливу цієї країни як головного постачальника енергоносіїв до ЄС. У резолюції, схваленій у січні 2021 року, депутати Європейського парламенту закликали ЄС негайно припинити роботи з будівництва спірного трубопроводу, який з'єднає Німеччину безпосередньо з Росією.

Існує чимало сфер, у яких ЄС і Росія мали спільні інтереси й проблеми. Наприклад, Росія зіграла конструктивну роль у переговорах з питань угоди щодо ядерної програми Ірану. І ЄС, і Росія відстоювали розв'язання ізраїльсько-палестинського конфлікту двома державами, а також обоє є підписантами Паризької угоди щодо змін клімату [21].

Однак, з огляду на діяльність російського уряду, ще до повномасштабного вторгнення РФ більше не можна було вважати «стратегічним партнером ЄС», як зазначено в резолюції Європейського парламенту, схваленій у березні 2019 року [21].

Таким чином, протиріччя РФ та ЄС почали зароджуватися з початку ескалації РФ на території України, анексії Криму, що було порушенням міжнародних норм щодо територіальної цілісності, та втручанням у справи іншої країни. Були накладені санкції, а також почалися деякі дії щодо зниження залежності від російських енергоносіїв. Проте, все ще не було одностайності в рішеннях країн-членів ЄС щодо російської агресії.

2.2. Позиції країн-членів ЄС щодо РФ у контексті російсько-української війни

Жорстокість збройної атаки проти України не залишила вибору державам західної демократії, які були вимушені визнати цю атаку нападом на європейські та євроатлантичні демократичні цінності. Це стало проявом чергового етапу російської «гібридної війни» проти Заходу. Отже, з лютого 2014 р. РФ не просто вторглася на територію суверенної держави – України, а й почала фактичну «гібридну війну» проти

Європи і всього демократичного світу, проти елементарних прав людини, проти всіх міжнародних правил співіснування у Європі і світі [7].

Навіть після тимчасової окупації Криму й початку «гібридної війни» Росії проти України та демократичного світу в 2014 р. окремі західні політики стверджували, що Україні не місце в ЄС і НАТО. «Україна в тому вигляді, в якому вона існує, не в змозі функціонувати демократичним чином, тому необхідно, щоб вона реорганізувалася..., – заявляв, наприклад, колишній президент Франції В. Жискара д'Естен. – Точно можна сказати, що Україна не ввійде до європейської системи, це неможливо! Вона не володіє ні економічною зрілістю, ні достатньою політичною практикою. Її місце – між двома просторами, Росії та Європейського Союзу. З ними вона повинна підтримувати нормальні відносини». Подібної думки дотримувався в 2015 р. і ще один колишній французький президент Н. Саркозі: «Україна повинна зберегти свою позицію моста між Європою і Росією, відмовитися від намірів вступити до НАТО і ЄС». А президент Європейської Комісії Ж.-К. Юнкер у 2016 р. безапеляційно заявляв, що Україна не стане членом ЄС у найближчі 25 років. Канцлер Німеччини О. Шольц, своєю чергою, під час переговорів у Москві напередодні повномасштабного вторгнення РФ в Україну запевняв Путіна, що вступ Києва до НАТО «не станеться в найближчі 30 років» [7].

Щоправда, найдалекоглядніші політичні діячі Заходу дотримувалися іншої думки щодо майбутнього України. «У сучасному проміжному статусі, – застерігав у зв'язку з цим відомий німецький політичний діяч, патріарх зовнішньої політики ФРН Е. Бар у вступі до своєї останньої книжки «Європейський Союз, Росія та Євразія» (2013 р.), – Україні навряд чи вдасться самостійно підтвердити свою державність протягом тривалого часу. Цей вакуум, мабуть, все ж зникне протягом наступних 10–15 років... Україна або інтегрується до Європейського Союзу, або – коли не номінально, то де-факто – знову зіллється в союзі з Росією». Подібної думки дотримується й німецький політолог В. Шнайдер-Детерс – колишній керівник київського бюро Фонду ім. Фрідріха Еберта, про що свідчить уже сама назва виданої 2013 р. у Берліні його книги – «Україна: вакуум влади між Росією і Європейським Союзом». А Зб. Бжезинський переконаний, що

«якщо Україна хоче зберегти свою незалежність, їй доведеться стати частиною Центральної Європи, а не Євразії» [6]. Отже, саме через це, а також з урахуванням національних інтересів, європейська і євроатлантична інтеграція є незмінним стратегічним пріоритетом державної політики незалежної України: її історичне, геополітичне й цивілізаційне значення для майбутнього України засвідчує перебіг нинішньої російсько-української війни і реакція на неї всього демократичного світу, насамперед країн-членів ЄС і НАТО, які активно підтримують та всіляко допомагають Україні здобути перемогу над російським агресором і цим зберегти свої державність та національну ідентичність, відновити територіальну цілісність і відбудувати та оновити Україну, яка повинна стати і безумовно стане важливою складовою спільного європейського дому і євроатлантичної спільноти [6].

Інститут світової політики в 2015 р. вирішив дізнатися відповідь на поставлені запитання, тому провів опитування у шести найбільших європейських країнах: Великій Британії, Франції, Німеччині, Італії, Польщі, Іспанії, Нідерландах та Швеції. Вибір країн не випадковий – у них сумарно мешкає близько 380 млн осіб – 75% від загальної кількості населення Європейського Союзу.

Результати дослідження показали:

- Більшість громадян восьми країн-членів ЄС (60%) погоджувалися з тим, що в Україні відбувається збройний конфлікт, інспірований Росією;
- Найменше громадяни ЄС погоджувалися з тим, що конфлікт на Сході України інспірований Заходом – 25% респондентів назвали саме цю відповідь;
- П'ята частина мешканців восьми країн-членів ЄС не знали, що відбувається в Україні [6].

Респонденти часто погоджувалися з обома або більшою кількістю тверджень. Так, 53% опитаних громадян вважали, що в Україні відбувається громадянська війна. Водночас 54% були переконані, що в Україні точиться війна з Росією. Такі цифри свідчили про те, що громадяни держав-членів ЄС не мають чітких переконань щодо характеру конфлікту і схильні до сумнівів і суперечливих суджень.

Найвищий відсоток тих, хто вважав події на Донбасі збройним конфліктом, зрежисованим Росією, був у Польщі (75%), а найменший – у Франції (46%) та Великій Британії (49%). Варіант «Війна з Росією» обрала половина респондентів – 54%. Однак лише п'ята частина з них повністю погоджувалися з цим твердженням, решта – частково.

Не згодні вважати протистояння на Сході російсько-українською війною 27% опитаних. П'ята частина респондентів не визначилася. Найбільше серед тих, хто вважав, що Україна воює з Росією, поляків – 64%, найменше – французів та британців (38%).

На третьому місці опинився варіант – «Громадянська війна». 53% мешканців восьми країн-членів ЄС підтримали це визначення. При цьому лише 17% респондентів абсолютно погоджувалися з цим твердженням. Серед тих, хто вважає події в Україні громадянською війною, найбільша частка німців (61%). В Італії (59%) та Нідерландах (58%) більше половини респондентів також визначають протистояння на Сході України як громадянську війну. Менша підтримка цього визначення спостерігалася серед британців та французів (42%) [6].

Найменше громадяни ЄС підтримували тезу, що конфлікт на Сході України інспірований Заходом – 25% респондентів (лише 7% повністю погоджувалися з цим твердженням). Понад те, половина опитаних (51%) не погоджувалися з цією думкою (і це найбільший відсоток за показником того, з чим не згодні респонденти).

Загалом, більшість громадян восьми країн-членів ЄС погоджувалися з тим, що в Україні на той час відбувався збройний конфлікт, інспірований Росією. Найбільше підтримували це твердження поляки. Найменше так вважали французи і британці. Також велика частина населення країн ЄС вважала, що в Україні відбувалася громадянська війна, що в підсумку виявилось хибним твердженням, оскільки вже тоді були наявні докази втручання російських військ на територію України.

З початком повномасштабної війни, яку розв'язала РФ, за ЄС спостерігається досить високий рівень підтримки на різних рівнях, а також ряд безпрецедентних політичних рішень. Враховуючи досить нестабільну ситуацію та різку зміну подій, ЄС та Європейській комісії загалом вдається мобілізувати власні зусилля задля оперативних

рішень та кроків [41]. Наприклад, 27 лютого 2022 р. Європейський Союз заявив, що підтримає Україну зброєю, а це вперше, коли ЄС надасть летальну зброю третій країні. В перші дні, більшість лідерів держав-членів публічно оголосили їх різке засудження наступу РФ проти України, зокрема досить у новому ключі почали звучати позиції очільників Польщі, Італії, Франції та Німеччини [1, с. 17].

Промови, виголошені європейськими депутатами та парламентарями, виявились з досить амбітними сценаріями, а також голосними заявами. Заяви представників ЄС почали чітко та на пряму говорити фактами та висвітлювати реальну ситуацію, що відбувається в Україні, тим самим представники ЄС постали у ролі тих, хто почав потужно боротися із путінською пропагандою та дезінформацією на інформаційному фронті [40].

У квітні 2022 р. у Європейському Союзі заявили, що рішення РФ вислати 18 членів делегації ЄС лише посилить її міжнародну ізоляцію. «ЄС висловлює жаль з приводу невинуватого, необгрунтованого рішення РФ вислати 18 членів делегації ЄС у Росії. Ці дипломати виконували свої завдання у рамках та з повним дотриманням Віденської конвенції про дипломатичні відносини. Для цього рішення російської влади немає ніяких підстав, окрім як суто крок у відповідь. Курс, який обрала Росія, лише поглибить її міжнародну ізоляцію», – зазначив речник Європейської служби зовнішніх справ Петер Стано [13].

Країни Балтії разом із Польщею виступали з самого початку за найбільш жорстку міжнародну ізоляцію РФ. Наприклад, Сейм Литовської Республіки 21 березня 2022 р. ухвалив резолюцію «Про обмеження терористичного впливу Росії», в якій закликав держави-партнери підготувати кроки для «повної міжнародної ізоляції» РФ.

У документі литовські парламентарі закликають Європейський Союз та його держави-члени спільно створити й розширити правову базу «для визнання держав державами-спонсорами тероризму та державами, які використовують терористичні засоби», якою має бути оголошена Росія. Також Сейм Литви закликав ЄС запобігати будь-якому обходу санкцій, розслідуванню таких порушень і притягненню винних до

відповідальності, призначивши для цього відповідального члена Європейської комісії [23].

Результатом стало те, що Європейська Рада в ніч на 24 травня 2022 р. оприлюднила висновки щодо України, в яких лідери країн ЄС засудили агресивну війну росії та висловили рішучу підтримку Україні, її народу та політичному керівництву у боротьбі із неспровокованим російським вторгненням. «Європейська Рада рішуче засуджує російську агресивну війну проти України. Вона закликає росію негайно зупинити свої невивіркові атаки проти цивільних людей та цивільної інфраструктури, негайно та безумовно вивести всі війська та військове обладнання з усієї території України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Звірства, що були скоєні російськими військовими, страждання та руйнування, що вони принесли, є невимовними», – йдеться у документі [9].

Від початку повномасштабної російської агресії Україна працювала над запуском ленд-лізу озброєння не лише зі США, а й з європейськими партнерами. Втім, у ЄС, на відміну від Сполучених Штатів, півріччя від початку повномасштабної війни суттєвого прогресу в цьому питанні не відбулося. Обмеження, озвучені деякими європейськими країнами, щоб запевнити своїх громадян, що «їх не втягнуть у війну», насправді грали на користь агресора. Допомога Україні стала першим випадком в історії, коли Євросоюз надає летальне обладнання третій країні. За іронією долі, ЄС надає Україні летальну зброю через свій Європейський фонд миру (EPF) [32].

17 жовтня міністри закордонних справ країн ЄС на зустрічі у Люксембурзі схвалили рішення про створення місії військової допомоги на підтримку України (EUMAM Ukraine). Очікується, що протягом двох років навчання пройдуть до 15 тисяч українських військовослужбовців, пізніше їхня кількість може зрости [32].

Європейський Союз може надати фінансові ресурси для підтримки надходження допомоги Україні. Для цього він може погодитися позичити або перерозподілити десятки мільярдів євро, щоб стимулювати європейську оборонну промисловість надавати сучасне обладнання Україні. Це надасть Європейському Союзу фінансову

потужність і гнучкість, щоб не лише підтримувати Україну, а й зміцнювати власну оборону [32].

Наприкінці 2022 р. Європейський парламент визнав Росію державою-спонсором тероризму. Європарламент ухвалив резолюцію щодо останніх подій у жорстокій загарбницькій війні Росії проти України. Депутати Європарламенту підкреслюють, що навмисні напади та звірства, вчинені російськими військами та їхніми посіпаками проти мирних жителів в Україні, руйнування цивільної інфраструктури й інші грубі порушення міжнародного і гуманітарного права є терористичними актами та воєнними злочинами. У світлі цього вони визнають Росію державою-спонсором тероризму і державою, яка «застосовує засоби тероризму» [10].

Отже, можна зробити висновок, що з початку російсько-української війни в 2014 р. позиції країн-членів ЄС в цілому були ближче до нейтральності, аніж до рішучого та одностайного засудження дій РФ.

З початком повномасштабної війни, позиції країн-членів ЄС щодо російсько-української війни змінилися до більш рішучого засудження російської агресії на законодавчому рівні, а також були здійснені кроки для більш активної допомоги країн ЄС в гуманітарному та військовому аспектах. Загалом, ЄС наразі є одним із блоків-союзників України, і в ЄС усвідомлюють, що активна допомога та підтримка Україна сприятиме більшій впевненості регіону в безпеці від можливої російської військової загрози.

2.3. Курс ЄС на міжнародну ізоляцію РФ

Після успіхів у стримуванні російської агресії в Україні та поступовій відмові від співпраці з РФ, Євросоюз визначився з політикою щодо РФ та України. ЄС продовжить запроваджувати санкції проти РФ, а підтримка України до перемоги – це топ-пріоритет Брюсселя. Так вирішили глави МЗС країн Євросоюзу.

Про це заявив верховний представник ЄС із закордонних справ та безпекової політики Жозеп Боррель за підсумками дев'ятигодинного засідання міністрів закордонних справ країн Євросоюзу 14 листопада. При цьому українці самі, керуючись власними критеріями, вирішуватимуть, що для них означає перемога, уточнив він [11].

Члени Євросоюзу визначилися і з подальшою політикою щодо Росії. «Ми продовжимо ізолювати Росію на міжнародній арені. Ми продовжимо вводити штрафні заходи щодо російської економіки. Ми готові посилювати санкції щодо третіх країн, залучених до російської агресії проти України. Особливо тих, які постачають озброєння та військову підтримку РФ, – це Іран та Білорусь», – заявив Боррель. Тим часом розроблявся новий, дев'ятий пакет санкцій проти РФ [11].

Верховний дипломат ЄС наголосив, що санкції послаблюють російську економіку, здатність РФ набувати нових технологій та оновлювати матеріальну частину своєї армії, «особливо враховуючи її величезні втрати на полі бою». Відступ російських військ у Херсоні показує, що російська армія зазнала величезної поразки, сказав він, назвавши звільнення Херсона поворотним моментом у війні.

Боррель оголосив про започаткування нової програми підготовки українських військових на території Євросоюзу. Створити її кілька місяців тому попросив Київ. До цього моменту Євросоюз і країни, що входять до нього, вже надали Україні військової допомоги як мінімум на 8 мільярдів євро, підрахувало європейське зовнішньополітичне відомство. Це приблизно 45 відсотків того, що надали Києву Сполучені Штати, уточнив Боррель [11].

Після звільнення Херсона стало ясно – «чим більше зброї ми надамо Україні, тим швидше ця війна закінчиться», вважає глава МЗС Литви Габріелюс Ландсбергис. Йдеться про європейську безпеку, наголосив він перед зустріччю з колегами.

«Путін не може завоювати Україну, він не може перемогти українську армію. Тому він намагається компенсувати військові невдачі стражданнями мирних жителів України, особливо зараз, напередодні зими», – вважає Жозеп Боррель.

Міністри закордонних справ також обговорили створення спеціального трибуналу з військових злочинів, скоєних в Україні. «Ми зробимо все можливе, щоб створити ядро країн, які підтримуватимуть зусилля України щодо створення спецтрибуналу щодо злочинів агресії», – сказав литовський міністр Ландсбергіс. Серед цих країн – Румунія, голова МЗС якої пояснив, що вони зараз шукають правову основу для створення такого трибуналу в ЄС [11].

При цьому, всі представники країн Євросоюзу єдині на думці, що скоєні в Україні військові злочини та злочини проти людяності мають бути розслідувані та не можуть залишатися безкарними. Вони також дійшли висновку, що Україна буде сама вирішувати, коли розпочати переговори з РФ і на яких умовах має бути укладений мир.

Європейському Союзу, за різними оцінками, було і залишається важко приймати спільні рішення, але з початку війни РФ проти України, не дивлячись на часті розбіжності поглядів та відсутність єдиної повністю одноголосної позиції з окремих питань, ЄС все одно вдається досить оперативно реагувати та в більшості не затримувати рішення на довгий період. Не абсолютна рішучість та «зелене світло» не по усім питання порядку денного в сучасних реаліях все одно демонструють посилення суб'єктності та впливу європейського інтеграційного об'єднання

По суті, майбутня доля ЄС наразі в руках держав-членів і кожне прийняте рішення формує подальшу структуру взаємовідносин ЄС з іншими гравцями та впливає на місце Європейського Союзу в цій системі.

Наразі тенденції подальшого розвитку та можливі сценарії нової система взаємовідносин для інтеграційного об'єднання та й загалом Європи повністю у прямо пропорційній залежності від кожного прийнятого рішення на сучасному етапі з довго- та короткостроковою перспективами [51].

На сьогодні в межах Європейського Союзу сформувалося дві ключові тенденції. А саме: перша тенденція – це чіткість позиції на загальноєвропейському рівні, а друга тенденція – це те, що ми спостерігаємо виокремлення деяких держав-членів Союзу в окрему групу, що має власне бачення проблеми початку війни РФ проти України та

впливу цього питання на подальші перспективи ЄС як гравця на міжнародній арені [5]. Важливими є кроки з посилення ізоляції РФ на міжнародній арені, які вживаються країнами ЄС. Послідовна політика у сфері закриття економіко-політичної співпраці з РФ може призвести до зниження можливостей російського керівництва фінансувати війну, яку було розпочати проти України.

Посилення ізоляції РФ від розвинених країн також є можливим внаслідок визнання РФ державою-спонсоркою тероризму. З кінця 2022 р. Європарламент закликає Європейський Союз до подальшої міжнародної ізоляції Росії, включно з членством Росії в міжнародних організаціях і органах, таких як Рада безпеки ООН. Євродепутати також вважають за необхідне, аби дипломатичні відносини з Росією були скорочені, контакти ЄС з офіційними представниками Росії були зведені до цілковитого мінімуму, а російські державні установи в ЄС, які поширюють пропаганду по-всьому світу, були закриті та заборонені.

На тлі загострення терористичної активності кремля проти українських цивільних резолюція також закликає держави-члени ЄС у Раді ЄС якнайшвидше завершити роботу над дев'ятим пакетом санкцій проти Москви. Євродепутати також очікують, аби країни ЄС активно запобігали, розслідували та переслідували будь-які спроби обходу чинних санкцій і разом з Європейською комісією розглянули можливі заходи проти країн, які намагаються допомогти Росії обійти введені обмежувальні заходи. Рішення було прийнято 494 голосами «за», 58 «проти» і 44 «утрималися» [10].

Європейські посадовці обговорили також нові принципи, які замінять застарілий документ, що визначав політику Євросоюзу щодо Москви. Найпомітніший з оновлених принципів звучить як «міжнародна ізоляція Росії, запровадження та реалізація обмежувальних заходів проти Росії та недопущення їхнього обходу». Нова стратегія замінить чинну з 2016 року, яка містила такі пункти як «часткову взаємодію» з Росією з питань боротьби з тероризмом та «підтримка контактів людей» [4].

Крім ізоляції, головні принципи включають такі аспекти (рис. 2.1).

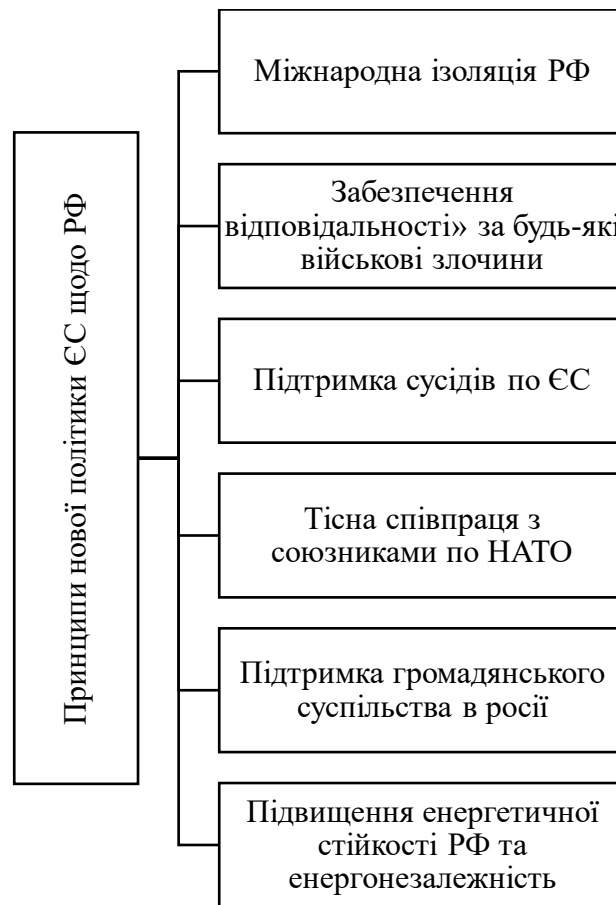

Рис. 2.1. Основні принципи нової політики ЄС щодо РФ, розробленої в 2022 р.

Джерело: складено автором за даними [4]

У певному сенсі зміни в документі – це просте відображення реальної дійсності. З того часу, як у лютому Москва розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, ЄС запровадив масштабні санкції, спрямовані проти більшої частини економіки, імпорту та експорту країни.

Проте, повна ізоляція Росії можлива тільки після усунення країни-агресорки з усіх міжнародних організацій, в першу чергу з Організації Об'єднаних Націй (ООН). Про це заявив кандидат історичних наук, експерт-міжнародник Єгор Браїлян.

Експерт зазначив, що за рік повномасштабної війни проти України, Росія дійсно стала більш ізольованою країною. Наприклад, через санкції Заходу припинився експорт російських енергоресурсів до країн Євросоюзу, що, звісно, забрало прибутки в Москві. «Але ще є над чим працювати. Наприклад, можемо згадати про сферу атомної

енергетики та заяву Путіна про розміщення стратегічної ядерної зброї в Білорусі. До того ж відбулася так звана «юанізація» російської економіки – переорієнтація на Китайську Народну Республіку (КНР), тому російська економіка ще існує», – зазначив він [24].

За його словами, повна ізоляція Росії – це сукупність трьох елементів: санкцій, консолідованої допомоги Україні та виключення країни-агресора з усіх міжнародних організацій. «У країн Заходу немає відповіді на те, що далі буде з Росією. Як історик хочу сказати, що санкції не завжди були ідеальною «паличкою виручалочкою». Як приклад – історія з Південно-Африканською Республікою і режимом апартеїду. Тому ізоляція настане тоді, коли Росію буде виключено з усіх міжнародних організацій, насамперед ООН», – акцентував Єгор Браїлян [24].

Отже, незважаючи на те, що для повної міжнародної ізоляції РФ від розвинених країн ще треба здійснити багато кроків, важливими з яких є виключення країни-агресорки з міжнародних організацій, на сьогодні помітний суттєвий прогрес в цих питаннях. Насамперед, можна помітити більший рівень одностайності та рішучості в діях урядів країн ЄС щодо міжнародної ізоляції РФ, посилення санкційної політики. Крім того, відбувається процес заміни російських енергоносіїв, що знизить валютні надходження від експорту. Це дозволить знизити спроможність РФ фінансувати війну в майбутньому та посилювати загрози європейській безпеці.

РОЗДІЛ 3

САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО РФ

3.1. Розбіжність поглядів країн-членів ЄС щодо санкцій РФ

Санкції у зв'язку з військовим вторгненням РФ в Україну – обмежувальні політичні та економічні заходи, введені державами та міжнародними організаціями щодо Росії, Білорусії та низки російських та білоруських осіб та організацій, які причетні до визнання незалежності «ДНР» та «ЛНР», а також до вторгнення російських військ в Україну 2022 року в рамках російсько-української війни.

Введені санкції включають масштабні обмеження фінансової системи Росії (включаючи Центробанк і найбільші банки), діяльності ряду російських компаній і окремих галузей економіки, а також закриття повітряного простору і морських портів, персональні санкції проти керівництва Росії, найбільших підприємців, і, в деяких випадках, членів їхніх сімей. Обмежувальні заходи за допомогу Росії також накладаються на Білорусь та Іран.

У відповідь на безпрецедентний і неспровокований військовий напад на Україну, ЄС запровадив всеосяжний і потужний пакет обмежувальних санкцій, спрямованих на [38]:

- підрив здатності Кремля фінансувати війну;
- накладення очевидних економічних і політичних витрат на політичну еліту Росії, відповідальну за вторгнення;
- звуження її економічної бази.

Проте, не всі країни ЄС були завжди одностайні в прийнятті рішень щодо тих чи інших санкцій. В березні 2022 р. Німеччина стала головним противником введення санкцій проти Росії у ЄС. Берлін не підтримував введення санкцій проти російських нафти і газу і відключення «Сбербанку» від SWIFT.

Раніше О. Шольц заявив, що виступає проти припинення поставок з росії, назвавши постачання нафти і газу «життєво важливими» для європейської економіки та давши зрозуміти, що продовження ввезення російських енергоносіїв є «свідомим рішенням» [22].

Понад 66% газу Німеччина отримувала із росії, вказує Bloomberg. Німеччина та інші країни також виступали проти того, щоб Євросоюз слідом за США та Британією заборонив імпорт нафти з Росії, зазначило агентство [Germany Is Stalling EU Efforts to Broaden Russia's SWIFT Ban. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-09/germany-is-stalling-eu-efforts-to-broaden-russia-s-swift-ban>].

Проте, в Німеччині дещо змінилася політика щодо РФ та думка щодо впровадження санкцій проти країни-агресора, і з часом в Німеччині виступали за посилення санкцій проти РФ, збільшення військової допомоги Україні, та зниження залежності від російських енергоносіїв.

Об'єктивно найбільший супротив введенню санкцій проти РФ чинить Угорщина серед країн ЄС. В січні 2023 р. Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан заявив, що Угорщина накладе вето на будь-які санкції Європейського Союзу проти Росії, що стосуються ядерної енергетики. Угорщина, яка є членом ЄС, неодноразово критикувала санкції ЄС щодо Росії через її вторгнення в Україну, заявляючи, що вони не змогли суттєво послабити Росію, водночас ризикуючи знищити європейську економіку [44].

Угорська атомна електростанція «Пакш» має чотири невеликі російські реактори ВВЕР 440 загальною потужністю близько 2000 мегават. Станція Вона виробляє приблизно половину електроенергії в Угорщині, а атомне паливо отримує з Росії. Відповідно до угоди, підписаної в 2014 році з Росією, Угорщина має на меті розширити станцію «Пакш» двома реакторами ВВЕР російського виробництва потужністю 1,2 гігавата кожен [30].

Важко знайти більш заплямовану російську цивільну компанію, ніж державна корпорація «Росатом». З весни 2022 року вона бере участь у захопленні найбільшої в

Європі атомної електростанції та підтримує бойовий стан арсеналу ядерних ракет, якими Кремль постійно погрожує світу. За даними американського видання The Washington Post, «Росатом» ще й імпортує компоненти для російських танків та авіації, користуючись тим, що проти неї не впроваджені жодні обмеження. Компанія може собі це дозволити, адже чудово розуміє власну вагу на західному ринку. Проти неї досі не введені санкції, адже знайти альтернативу для її ядерного палива – справа не одного року [16].

Через суттєву залученість «Росатома» в стратегічні проекти західні країни поки що не впровадили проти компанії жодних обмежень. Угорщина традиційно заявила, що блокуватиме всі санкції проти РФ. Франція, Чехія, Словаччина, Фінляндія та Болгарія публічно про свою позицію не говорять, але жорсткі санкції суперечать їхнім інтересам. Не поспішають з гучними заявами і Сполучені Штати. Якщо країни й домовляться про введення санкцій проти «Росатома», то вони, імовірно, матимуть безліч винятків та відтермінувань [16].

Головний радник прем'єр-міністра Угорщини Балаш Орбан вважає, що Європейський Союз повинен почати дискусію про перегляд санкцій, запроваджених проти Росії. За словами радника Орбана, Угорщина ще з 2014 року не підтримувала санкції, оскільки вважає, «що це політичний інструмент, який не є ефективним, виходячи з історичного досвіду» [2].

«У даному випадку метою санкцій має бути встановлення миру та відхід Росії принаймні до кордонів, що існували до 24 лютого. Однак наприкінці грудня ми перебуваємо в точці, коли було введено низку санкцій, досі немає миру, а Росія окупувала більше території, ніж до 24 лютого», – стверджує Балаш Орбан.

Водночас він запевняє, що для Угорщини важливою є єдність Європейського Союзу, тож вона підтримуватиме обмежувальні заходи проти Росії, але «бореться за винятки у сферах, які становлять елементарний національний інтерес» [2].

Як вважає І. Я. Тодоров, «дії уряду Угорщини свідчить про демонстративне протиставлення угорської суб'єктності європейській солідарності. В. Орбан відверто

просуває економічні інтереси РФ в Угорщині і підриває європейську єдність. МЗС Угорщини розглядає війну в Україні так, ніби це заморожений конфлікт, і взаємодія з Росією є неминучою, а угорські медіа поширюють російські пропагандистські фейки. Погіршення українсько-угорських відносин у 2017-2021 рр. пов'язане з «порушенням» прав угорської національної меншини прийняттям у вересні 2017 р. Закону України «Про освіту». Угорщина заблокувала роботу Комісії Україна – НАТО. Угорщина є єдиною з країн регіону, яка активно висловлювали своє негативне ставлення до санкцій ЄС до Росії, пояснюючи це винятково економічними факторами. Україну турбують зв'язки угорських праворадикальних рухів, які публічно підтримують окупацію Криму з російськими спецслужбами» [28, с. 141].

Європейський союз у кінці лютого 2023 р. не зміг підписати довгоочікуваний пакет санкцій проти Росії через заперечення Польщі проти запропонованих обмежень на імпорт синтетичного каучуку, які, на її думку, є недостатньо жорсткими. Визнаючи, що пакет затримується, Варшава заперечувала, що це є проблемою. «Ми не блокуємо санкції. Ми просто хочемо, щоб санкції мали сенс», – сказав польський чиновник на умовах анонімності.

Заперечення Польщі стосується запропонованих обмежень на імпорт синтетичного каучуку з Росії. Низка країн закликали до повної заборони, але, намагаючись заспокоїти інші країни, які залежать від цього імпорту, Комісія запропонувала встановити ліміт квоти на рівні 560 000 метричних тонн, сказав один з дипломатів ЄС. За словами польського чиновника, це навіть більше, ніж поточний імпорт.

Хоча кілька дипломатів ЄС заявили, що Польща була найвідвертішим противником цієї квоти, інші також висловили своє невдоволення з приводу винятків для певних компаній. Один з дипломатів ЄС сказав, що запропонована квота «позбавляє санкції сенсу» [14]. Торговельні дані показують, що імпорт з Росії не перевищував цю квоту протягом останнього десятиліття.

Також низка країн-членів ЄС закликають переглянути санкції блоку проти РФ і зробити винятки для поставок російської агропродукції більш чіткими, нібито чинні правила затримують поставки до бідних країн. Про це повідомляє Financial Times з посиланням на позиційний документ у розпорядженні редакції [47].

Згідно документу, Німеччина, Франція і Нідерланди є одними з країн, які закликають Європейську комісію внести поправку, що уточнює санкції щодо експорту продовольства з Росії.

Хоча Єврокомісія раніше надала рекомендації країнам ЄС, згідно яких операції з російським зерном і добривами, уряди і транспортні оператори заявили, що вони недостатньо чіткі, щоб гарантувати правовий захист.

«Поточна правова ситуація сприяє критиці того, що санкції перешкоджають торгівлі продовольством і добривами», – йдеться в документі. Серед підписантів також є Іспанія, Бельгія і Португалія.

У документі стверджується, що вантажі подекуди затримуються в європейських портах довше, ніж це необхідно, оскільки компанії побоюються брати участь в операціях з російськими групами, які належать особам, що перебувають під санкціями. Наприклад – виробники аміаку «Тольяттіазот» російського олігарха Дмитрія Мазепіна та «Міндобрива» олігарха Аркадія Ротенберга [47].

Єврокомісія, натомість, наполягає на тому, що санкції не були спрямовані на торгівлю сільськогосподарськими та харчовими продуктами, зокрема пшеницею і добривами.

Також ЄС наполягає на введенні санкцій з боку Сербії, яка є кандидатом до вступу в ЄС. Глава дипломатії ЄС Жозеп Боррель заявив, що якщо Сербія хоче у майбутньому стати членом Євросоюзу, вона повинна ввести санкції проти Росії за її вторгнення в Україну. Про це, як повідомляє «Європейська правда», Боррель заявив на пресконференції у понеділок після засідання міністрів закордонних справ ЄС [12].

«Міністри висловили чітке очікування від партнерів як майбутніх членів відповідати європейським цінностям і міжнародній політиці», – сказав Боррель,

додавши, що це включає введення санкцій. «Ті, хто цього ще не зробив – і Себія одна з них – повинні якомога швидше пришвидшитися і ввести санкції», – додав глава європейської дипломатії.

Сербія у майбутньому планує приєднатися до ЄС, однак з 2014 року вона не приєднувалась до санкцій ЄС проти Росії і зберігала близькі відносини з РФ. Нещодавно президент Александр Вучич заявив, що Сербія дуже страждає через відмову ввести санкції проти Росії [12].

Також однією з країн Євроспільноти, деякі офіційні представники якої в 2022 р. виступали проти запровадження санкцій проти РФ, є Австрія. Канцлер Австрії Карл Негамер, спілкуючись зі ЗМІ на полях сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2022 р., виступив проти запровадження нових санкцій проти Росії на рівні ЄС, а також за переговори з Україною і Росією [17].

«Ми вже узгодили багато санкцій. Тепер важливо побачити вплив цих санкцій, і поки він не такий дієвий, як ми очікували, я вважаю помилкою зараз думати про нові санкції», – заявив канцлер Австрії [17].

Водночас він підтримує спроби «налагодити мости», щоб «воюючі сторони змогли знову говорити між собою» з метою «знайти шлях для припинення вогню». Хоча Негамер і визнав, що зараз з боку України й РФ нема бажання до переговорів, але «здаватися не можна» [17].

Таким чином, політика країн ЄС щодо санкцій проти РФ відрізняється. Найбільш негативно висловлюється проти посилення санкцій уряд Угорщини, також на початку повномасштабної війни досить негативно налаштованими щодо введення жорстких санкцій були уряди Німеччини, Франції та Нідерландів. Проте, після успіхів української армії у протистоянні російським військам, деокупації суттєвої частини території, все більше урядів країн ЄС почали погоджуватися з необхідністю введення нових пакетів санкцій проти РФ з обмеженням експорту до країни-агресорки та зниженням залежності від енергоносіїв з даної країни.

3.2. Запровадження санкцій ЄС на фоні ескалації конфлікту в Україні

Введення санкцій проти РФ почалося ще з 2014 р., після анексії Криму та ескалації конфлікту на Донбасі. Влітку 2014 р., після збиття проросійськими бойовиками Боїнгу МН17, ЄС впроваджує більш вагомі секторальні санкції, які включали чотири сегменти:

- 1) Експортно-імпортне ембарго на торгівлю зброєю;
- 2) Обмеження щодо експорту в Росію товарів подвійного значення;
- 3) Обмеження доступу Росії до технологій стратегічного значення у сфері видобутку нафти (в Арктиці, на глибинному шельфі та сланцевої нафти);
- 4) Заборона довгострокових позик та кредитів для п'яти великих банків («Сбербанк России», ВТБ, «Внешэкономбанк», «Россельхозбанк» та «Газпромбанк») [8].

Протягом 2014–2021 рр. санкційні списки розширювалися та пролонгувалися, але в основному за рахунок кримських, донецьких та луганських колаборантів, російських політиків, чиновників та силовиків, що працювали на тимчасово окупованих українських територіях, та підприємств, які заходили на ці території. Але загалом ці санкції не завдали серйозного удару російській економіці – російська влада та бізнес навчилися обходити обмеження в різні способи. Так, незважаючи на заборону постачання європейського енергетичного обладнання до Криму, турбіни концерну Siemens були завезені та встановлені на півострові. Аналогічним чином у Росію завозили комплектуючі для високоточної зброї, яку нині російські війська використовують в Україні.

В оборонній сфері санкційні обмеження ЄС після анексії Криму та агресії на Донбасі у 2014 році встановлювали ембарго на продаж військових товарів до РФ. Однак ембарго не стосувалося контрактів, підписаних до 1 серпня 2014 року. Ця лазівка дозволила французьким компаніям продати Росії військову техніку на 152 млн євро за контрактами, укладеними до введення ембарго, що склало 44% експорту європейської

зброї до Росії. Наприклад, у Safran і Thales було закуплено тепловізійні камери для танків, навігаційні системи та інфрачервоні детектори для винищувачів і бойових вертольотів, які станом на березень 2022 року можна було знайти на борту наземної техніки, винищувачів і гелікоптерів, які застосовуються у збройній агресії проти України [37].

В табл. 3.1 наведені основні наслідки економічних санкцій, які були введені в 2014-2015 рр., для Росії та країн Заходу.

Таблиця 3.1

Наслідки економічних санкцій для Росії та країн Заходу

Санкції	Наслідки для:	
	Росії	Країн ЄС
Обмеження доступу до кредитних ресурсів	Криза банківської системи, втрата її ліквідності, зниження інвестиційних можливостей економіки. Підтримка ліквідності банківської системи забезпечується діями ЦБ РФ та використанням коштів Резервного фонду	Зниження рівня прибутковості банківської системи. Розширення рубльової зони розрахунків
Заборона на продаж нафти та газодобувного обладнання	Несуттєве зниження обсягів видобутку нафти та газу	Підвищення закупівельної ціни на нафту та газ, що надходили із Росії
Заборона на експорт та імпорт технологій	Розширення експорту технологій у країни Сходу, Африки та Південної Америки	Високий ризик суттєвих економічних втрат (понад 120 млрд дол. США щорічно)
Російське ембарго		
Заборона на ввезення м'яса	Розвиток власного м'ясного виробництва, поява нових напрямів. Збільшення обсягу поставок із Бразилії, Аргентини	Втрати Данії становили 8,9 % від загального обсягу експорту, США – 7 %
Заборона на ввезення риби	Зміна системи організації торгівлі рибою за рахунок створення спеціалізованої біржі. Збільшення обсягу поставок із Бразилії, Аргентини	Втрати Норвегії становили до 70% загального обсягу експорту
Заборона на ввезення молочної продукції	Протягом 2014–2015 років у деяких регіонах країни частка вітчизняних виробників зросла з 60% до 90%	Втрати ЄС оцінюються у 16% від обсягів експорту молока, 30% – олії та 63% – сиру та сирів.
Заборона на ввезення овочів та фруктів	Намагання компенсації втрат вітчизняними виробниками за рахунок переформатування логістики. Збільшуються обсяги поставок з Марокко, країн Південної Америки.	Скорочення експорту приблизно 30%

Джерело: складено автором за даними [38]

Санкції, запроваджені після анексії Криму та початку війни на Сході України, стосуються насамперед нафтової та газової галузей економіки, фінансової та банківської сфер, а також оборонно-промислового комплексу. Крім цього, було введено персональні санкції щодо окремих компаній та осіб РФ, а також заборону інвестиційних проектів та постачання обладнання для Криму та Севастополя, які були анексовані.

З 4 червня 2022 року забороняється прямо чи опосередковано надавати послуги з бухгалтерського обліку, аудиту (включаючи обов'язковий аудит), ведення бухгалтерського обліку та консультування з питань оподаткування, а також консультування з питань бізнесу та управління чи зв'язків з громадськістю [Санкції, запроваджені ЄС щодо].

Щоб ще більше посилити тиск на промислові потужності Росії, у жовтні 2022 року ЄС вирішив розширити сферу послуг, які більше не можуть надаватися Росії, включивши ІТ-консультації, юридичні консультації, архітектурні та інженерні послуги.

У грудні 2022 року було додано заборону на надання країнами ЄС послуг з реклами, дослідження ринку та опитування громадської думки, а також послуг з тестування продукції та технічної перевірки в РФ. Підприємства, засновані в ЄС, у тому числі ті, які є дочірніми компаніями підприємств, заснованих у РФ, підпадають під санкції ЄС [26].

«Велика сімка» й усі країни-члени ЄС обмежили ціну на експорт російської сирової нафти, встановивши максимум у 60 доларів за барель. Цей захід спрямовано на подальше скорочення доходів Росії, збереження стабільності світових енергетичних ринків і допомогу в боротьбі з інфляцією та в збереженні стабільності витрат на енергоносії [26].

9 вересня 2022 р. Рада погодила повністю зупинити дію Угоди ЄС про спрощення візового режиму з Росією. Це означає, що російські громадяни більше не мають привілейованого доступу до ЄС і стикаються з тривалішим, дорожчим і складнішим процесом подачі документів на візу. Держави-члени мають широкі

повноваження щодо розгляду заяв від громадян Росії про отримання короткострокових віз і можуть забезпечити ретельнішу перевірку російських громадян, які бажають подорожувати до ЄС. ЄС залишатиметься відкритим для певних категорій прохачів віз із Росії, котрі подорожують з вагомих підстав, як-от члени сімей громадян ЄС, журналісти, дисиденти та представники громадянського суспільства.

У доповіді економічного think-tank Bruegel було зроблено висновок, що доходи російського бюджету не постраждали від санкцій достатньою мірою, щоб скоротити тривалість війни. Ефективне управління з боку Банку Росії запобігло фінансовій нестабільності. Однак цей період економічного стримування добігає кінця. Доходи бюджету починають скорочуватися; враховуючи масштаби санкцій, економіка постраждає у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Добровільний відхід великої кількості західних фірм, падіння імпорту та можлива відмова ЄС від російських енергоносіїв та нездатність Росії знайти рівні альтернативи для постачання завдадуть серйозної шкоди російській економіці [52].

На думку Centre for Economic Policy Research, Росія була значною мірою ізольована від світової економіки і лише обмеженою мірою знайшла нових економічних партнерів. Війна та санкції підірвали економічні перспективи Росії на довгі роки [54].

Найбільш жорсткі санкції запроваджено з боку США, ЄС, Великобританії, Канади, Австралії та Нової Зеландії. Швейцарія та Норвегія ввели антиросійські санкції практично ідентичні до санкцій ЄС. Окремі заходи проти російської економіки було введено з боку Тайваню, Південної Кореї та Сінгапуру. Крім того, представники деяких країн, які не приєдналися до санкцій, виступили із заявами про те, що їхні юрисдикції не будуть використовуватись для обходу антиросійських санкцій (Ізраїль, Казахстан). Крім того, низка міжнародних організацій призупинили членство Росії у своїх рядах та припинили свою діяльність щодо Росії [54].

США, ЄС, Японія та Великобританія запровадили обмеження на експорт до Росії товарів для сектору оборони та безпеки. Зокрема, США вводять ліцензування експорту високих технологій для оборонних підприємств Росії, в ЄС заборонено продаж до Росії

товарів і технологій, які можуть сприяти технологічному вдосконаленню сектора оборони та безпеки Росії, у Японії – зброя, вибухові речовини, бронежилети, у Великій Британії – продукцію, яка має відношення до хімічної та біологічної зброї.

Найбільш поширеною серед «недружніх» для РФ країн санкцією на експорт до Росії стала заборона ввезення тих чи інших предметів розкоші. Такі обмеження запровадили США, ЄС, Японія, Великобританія, Канада, Австралія та Швейцарія.

Слід зазначити заборону в ЄС та Великій Британії на експорт до Росії авіатехніки. Крім того, в ЄС заборонено її передачу в лізинг, а також страхування. У США та Японії заборонено експорт окремих видів дорожньої техніки. Поширеним видом санкцій стали обмеження на надання послуг у сфері консалтингу, аудиту, бухгалтерського обліку. До країн, які підтримали подібні санкції, увійшли США, ЄС, Японія та Швейцарія. Крім перерахованих категорій є безліч обмежень, що «не повторюються», характерних тільки для однієї або двох країн. Наприклад, у Японії заборонено експорт до Росії обладнання для морської та авіаційної безпеки, у Південній Кореї – комп'ютерної техніки, у Канаді – комунікаційних пристроїв, тощо [54].

Санкційні заходи у сфері фінансів та інвестицій спрямовані проти державних органів Росії, приватних осіб та компаній. Серед основних заходів тиску на державні органи слід відзначити заморозку активів, заборону транзакцій, зокрема обслуговування боргу РФ, заборону операцій з державним боргом, заборону фінансування підприємств у власності чи під контролем РФ, відмову від обміну податковою інформацією тощо. Для цих заходів характерний високий рівень координації країнами. Заходи тиску на приватні компанії найрізноманітніші і найчастіше пов'язані з привілейованим становищем країни, яка вводить санкції, на тому чи іншому ринку. До обмежувальних заходів проти Росії приєдналася низка міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана з фінансами та інвестиціями. Слід зазначити, що значна частина санкцій у сфері фінансів представлена обмеженнями проти російських банків. Найбільш масштабними стали санкції проти Банку Росії. У тій чи іншій формі до них приєдналися всі країни, які запроваджували санкції. Заборони на постачання своїх банкнот до РФ

ввели США, ЄС, Японія та Великобританія. Обмеження сум вкладів російських громадян запроваджено в банках ЄС та Великобританії [54].

Списки банків, які перебувають під санкціями, відрізняються від країни до країни. Однак у всіх країнах простежується закономірність: більшість банків, проти яких запроваджено санкції, є або державними, або зі значною участю держави. Слід зазначити, що у списках санкцій усіх країн присутні «Промсвязьбанк» і «Новікомбанк», які сприяють роботі підприємств оборонної промисловості. З великих приватних банків у списках санкцій всіх країн, що ввели санкції, представлені «Альфа-банк» і «Совкомбанк». Слід зазначити, що у США за залучення до спроб ухилення від санкцій запроваджено обмеження проти «Транскапіталбанку» та підконтрольного йому «Інвестторгбанку», що говорить про те, що у США стежать за дотриманням санкцій.

Основні заходи щодо порушення транспортного сполучення з Росією включають закриття повітряного простору для російських літаків та заборону на захід у порти більшості недружніх країн. Крім того, низка санкційних дій у транспортній сфері здійснена такими найближчими сусідами, як Литва та Фінляндія.

Дуже відчутне для Росії обмеження ввела Литва, заборонивши транзит низки товарів між Калінінградською областю та іншими регіонами РФ. Ця заборона торкнулася будівельних матеріалів, цементу, металів та інших товарів, що становлять 40-50% номенклатури вантажів, що перевозилися між Калінінградською областю та іншими регіонами РФ. Спочатку заборона стосувалася лише перевезень залізничним транспортом, але потім була поширена на вантажний автомобільний транзит. Пізніше обмеження на перевезення вантажів залізничним транспортом було частково знято [54].

Санкції Євросоюзу хоч і не зламали російську військову машину, але дуже вплинули на доходи Москви і посилили її міжнародну ізоляцію. Брюссель жорстко відреагував ще на приєднання Криму у 2014 році. А одразу після початку вторгнення в Україну в 2022 р. лідери ЄС запровадили нові обмежувальні заходи, за якими пішли протягом року багато інших країн. На даний момент країни-члени прийняли 10 санкційних пакетів, 11-й перебуває в процесі підготовки. Співробітник Центру

європейської політики Філіп Лаусберг вважає, що ще не всі з них запрацювали на повну силу: «Поки що, я думаю, санкції, які ввів ЄС, мали лише обмежений вплив на здатність Росії фінансувати свою війну. Але багато з цих санкцій покликані працювати в довгостроковій, а не в короткостроковій перспективі».

У списки санкцій були занесені високопоставлені політичні та військові діячі Росії, були заборонені польоти її авіалайнерів до Євросоюзу і введена заборона на експорт до неї секретних технологій [31].

ЄС також приєднався до зусиль із заморожування російських активів за кордоном та виключив великі банки із системи SWIFT. Бельгійський політолог пояснює, чому під такими ударами Москва все ще тримається: «Росія має відносно великий фонд національного добробуту. Тому, навіть якщо вона зараз має великий дефіцит бюджету, навіть якщо її економіка скорочується, у цьому фонді ще залишається 155 млрд доларів, які допомагають фінансувати війну. Однак розмір цих коштів повільно зменшується.

У міру ескалації бойових дій Євросоюз почав закликати до посилення тиску на Росію і націлювався на її енергетичний сектор. Брюссель заборонив імпорту до ЄС російської сировини нафти та встановив на неї цінову стелю. Пізніше було запроваджено ембарго на нафтопродукти [31].

Водночас, країни Євросоюзу поступово долають свою залежність від російського газу. Лаурі Мюлювірта з Центру досліджень енергетики та чистого повітря робить висновок, що Москва втратила найбільшого покупця свого палива: «Як і далі морським шляхом надходить зріджений природний газ. Працюють деякі газопроводи, але 90% цієї торгівлі було ліквідовано за рік. Це велике досягнення, більше, ніж будь-хто очікував. Це заслуга Євросоюзу, а не Путіна» [31].

Але наскільки санкції шкодять самому Євросоюзу? На думку наших аналітиків, екстремально високі ціни на газ минулого літа здебільшого були результатом ринкових маніпуляцій з боку Росії та не були пов'язані із санкціями. Філіп Лаусберг також заперечує твердження про те, що економіка ЄС страждає більше, ніж російська: «Минулого року в Європі не було рецесії, і, за прогнозами, її не буде в ЄС і в 2023 р. 3

іншого боку, згідно з оцінками, у Росії у 2022 році відбулося скорочення реального ВВП на 5%. А у 2023 році буде, швидше за все, набагато більше скорочення».

Наразі Євросоюз зосереджує свої зусилля на боротьбі з обходом антиросійських санкцій. Для цього група країн на чолі з Нідерландами пропонує відкрити у Брюсселі санкційний штаб [20].

«Уряд Німеччини повинен вжити більш жорстких заходів проти німецьких компаній, які обходять санкції ЄС щодо Росії, ведучи бізнес через інші країни», – такої думки дотримується міністр економіки Німеччини Роберт Габек, повідомляє «Європейська правда» з посиланням на DPA [20].

Габек сказав, що коли йдеться про боротьбу з незаконним обходом цих заходів, Німеччина могла б повчитися у Данії. За словами німецького міністра, данські митні органи дуже ретельно аналізують торговельні потоки та митні дані на предмет аномалій. «Якщо з'являються такі аномалії, наприклад, велика кількість певних товарів, які раніше йшли до Росії, тепер раптом має бути доставлена у майже такій самій кількості до іншої третьої країни, це привід звернути увагу», – сказав Габек [20].

Європейський Союз і його союзники все більше зосереджуються на тому, щоб не допустити обходу вже запроваджених санкцій. США також посилюють тиск на Туреччину й Об'єднані Арабські Емірати з метою обмеження торговельних потоків з Росією. Раніше агенція Bloomberg писала, що Росія, схоже, з успіхом обходить санкції Європейського Союзу та «Групи семи», щоб отримати найважливіші напівпровідники та інші технології для своєї війни в Україні [49].

Росія закуповує більше напівпровідників через треті країни. З 2017 по 2021 рік Росія щороку закуповувала в ЄС, США, Японії та Великобританії передових чіпів та інтегральних схем на суму в середньому 163 мільйони доларів. У 2022 році ця сума впала приблизно до 60 мільйонів доларів.

Дані показують, що Туреччина, Сербія, ОАЕ та декілька інших країн у Східній Європі та Центральній Азії допомогли компенсувати дефіцит. Водночас поставки

високотехнологічних компонентів до цих країн із країн-союзників зросли на аналогічний обсяг.

Подібні закономірності простежуються в сотнях категорій продуктів, але це особливо гостро, коли йдеться про вдосконалені чіпи та інтегральні схеми, які можна використовувати у військових цілях.

Оскільки війна Росії в Україні триває вже другий рік, ЄС та його союзники все більше зосереджуються на згортанні будь-яких лазівок і запобіганні обходу послідовних пакетів санкцій, які вони запровадили [49].

Крім того, країни G-7 оголосили про новий механізм для посилення правозастосування, а ЄС також запровадив кілька інструментів у своїх останніх пакетах, щоб також накласти санкції на тих, хто допомагає Росії їх обійти.

«Було б, звичайно, зручніше для всіх, якби була одна відповідальна установа на рівні ЄС за дотримання санкційного режиму», – сказав в інтерв'ю Томс Платачіс, виконуючий обов'язки директора підрозділу фінансової розвідки Латвії [49].

Латвія встановила кримінальну відповідальність за порушення санкцій, тоді як інші країни ЄС цього не зробили, тому порушники можуть «шукати інші країни, де ухилення від санкцій передбачає менші потенційні покарання», сказав він.

Впроваджуючи послідовні пакети санкцій, країни ЄС були обережними, щоб обмежити вплив на власні прибутки та глобальну економіку в цілому. Часом це призводило до часто звивистих дискусій між державами-членами щодо винятків і вимог до звітності. «З кожним пакетом санкцій робився крок вперед із новими заходами та один крок назад із новими винятками», – сказав один із високопоставлених європейських міністрів. «Деякі країни-члени з меншим ентузіазмом ставляться до правозастосування та роблять недостатньо», – додав міністр.

«Застосування експортних санкцій – це не тривіально», – сказала Беата Яворчик, головний економіст Європейського банку реконструкції та розвитку. «Кожен уряд хоче, щоб інші країни дотримувалися санкцій, але вважає за краще бути поблажливим по відношенню до власних компаній. Досвід експортних обмежень під час холодної війни

це чітко показує. Таким чином, покладання задачі виконання санкцій на національні уряди не завжди може працювати ідеально» [49].

Загалом, можна стверджувати, що введення санкцій в 2022 р. негативно вплинуло на економіку РФ, оскільки вона продемонструвала падіння, а прогнозний рівень реального ВВП країн ЄС зріс. На рис. 3.1 наведена динаміка темпів зростання реального ВВП країн ЄС та РФ.

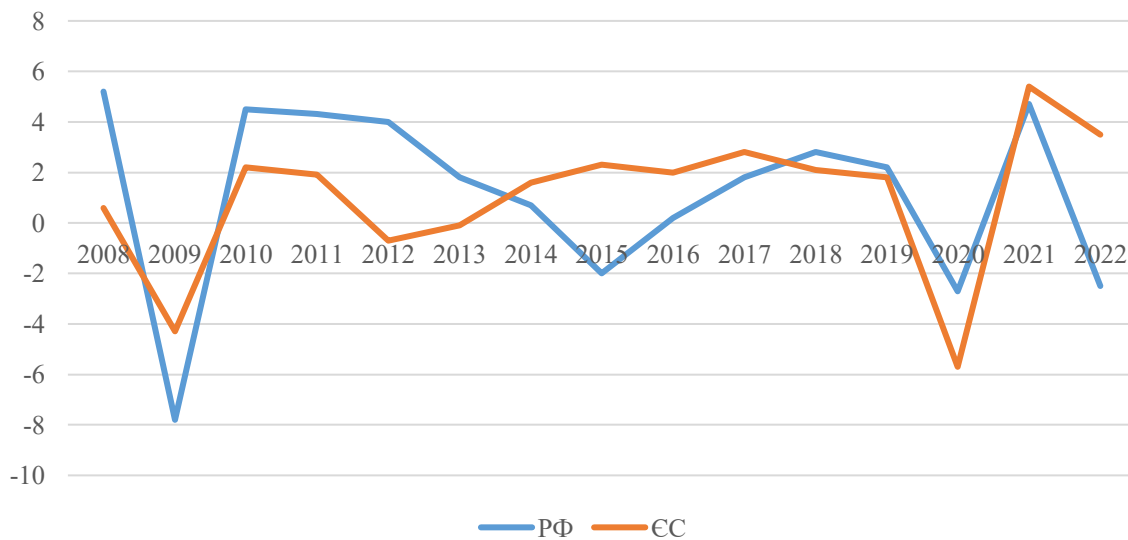

Рис. 3.1. Динаміка темпів зростання реального ВВП РФ та країн ЄС протягом 2008-2022 рр., % до попереднього року

Джерело: складено автором за даними [53]

Таким чином, економіка РФ знизилась обсяги виробництва, натомість, хоч в ЄС відбулося зростання інфляції, все ж таки спостерігалось зростання реального ВВП. Проте, все ще експортні можливості РФ є суттєвими, і переформатування логістики та ринків збуту енергоносіїв дозволяють утримувати економіку країни-агресора в межах воєнних рейок. Важливою є розробка дієвого механізму щодо посилення санкцій задля недопущення подальшої ескалації конфліктів в європейському регіоні. А санкційний механізм діє хоч і не так швидко, як очікувалося, але є ефективним на великій дистанції, на що робить ставку Євроспільнота, вводячи нові санкції та продовжуючи термін дії тих, що були введені раніше.

ВИСНОВКИ

Здійснивши детальне дослідження, нами було зроблено такі висновки.

Політика ЄС щодо РФ залежить від того, наскільки привабливим є ЄС для країн, які хочуть вступити до нього або інтегруватися з країнами Європи. Оскільки ЄС потрапив до сфери впливу Західної геополітичної системи, відносини між ЄС та РФ стали напруженими. РФ намагається нав'язувати своє бачення світопорядку країнам, часто застосовуючи агресивні методи, не враховуючи демократичні прагнення та свободи.

У минулому політика ЄС щодо РФ була залежна від біполярної геополітичної системи, яка існувала після розпаду СРСР, але не так яскраво виражена. З 2000-х років співпраця між РФ та країнами ЄС зростає, особливо в енергетичній та торговельній сферах, що зробило ЄС залежним від російських енергоносіїв. Проте, агресія РФ проти України на Донбасі та анексія Криму в 2014 році змусили ЄС змінити свою політику щодо РФ, зробивши її більш жорсткою. Незважаючи на це, деякі країни продовжували співпрацювати з РФ, але ця ситуація змінилася з початком повномасштабної війни.

З 1990-х до кінця 2000-х політика ЄС щодо РФ була націлена на співпрацю. ЄС залишався важливим торговельним партнером РФ, а російські енергоносії стали основним інструментом для забезпечення енергетичної безпеки регіону. Проте, посилення авторитарності режиму в РФ та ескалація конфліктів, розв'язаних цією країною, були причиною розбіжностей у поглядах даних країн на подальший розвиток. Точкою суттєвого погіршення відносин між РФ та ЄС став початок російської агресії щодо України. Внаслідок анексії Криму та участі у збройному конфлікті на Донбасі проти РФ були введені санкції з боку країн РФ, політика стала більш жорсткою, проте не рішучою, з суттєвими розбіжностями серед урядів країн всередині ЄС.

Протиріччя РФ та ЄС почали зароджуватися з початку ескалації РФ на території України, анексії Криму, що було порушенням міжнародних норм щодо територіальної цілісності, та втручанням у справи іншої країни. Були накладені санкції, а також

почалися деякі дії щодо зниження залежності від російських енергоносіїв. Проте, все ще не було одностайності в рішеннях країн-членів ЄС щодо російської агресії.

Санкції ЄС значною мірою сприяють тому, що той баланс, який був досягнутий РФ у сфері зовнішньоторговельного обороту за багато років, істотно зсувався у бік скорочення торгових операцій з ЄС. Значною мірою цьому сприяло укрупнення акторів світової політики, оскільки навряд чи найбільш економічно розвинена європейська держава могла б самостійно дозволити собі такі дії на міжнародній арені.

Ще з 2014 р., на тлі санкцій простежується негативна тенденція у відносинах між ЄС та Росією. Спостерігався спад у зовнішній торгівлі та скорочення інвестицій європейських компаній у Росії. На той момент РФ була зацікавлена у сильному та цілісному ЄС, який був основним експортним ринком газу для Росії та важливим джерелом надходження валюти. Більшість країн Євросоюзу визнавали значимість Росії як впливового актора при вирішенні глобальних та регіональних викликів. Багато європейських і російських політиків визнавали також необхідність налагодження російсько-європейських зв'язків і виступали за підтримку скасування обмежувальних заходів. Найбільше проти посилення співпраці з РФ виступали уряди Польщі та країн Балтії, а найбільшими прихильниками російської політики були уряди Німеччини, Франції, Італії, Угорщини, керівництво якої й донині виступає проти санкцій, які були введені ЄС проти РФ. Незважаючи на те, що для повної міжнародної ізоляції РФ від розвинених країн ще треба здійснити багато кроків, важливими з яких є виключення країни-агресорки з міжнародних організацій, на сьогодні помітний суттєвий прогрес в цих питаннях. Насамперед, можна помітити більший рівень одностайності та рішучості в діях урядів країн ЄС щодо міжнародної ізоляції РФ, посилення санкційної політики.

Санкції, які були введені ЄС проти РФ у більшості сфер економіки, суттєво вплинули на спроможність країни закуповувати товари повсякденного вжитку та подвійного призначення. Проте, все ще експортні можливості РФ є суттєвими, і переформатування логістики та ринків збуту енергоносіїв дозволяють утримувати економіку країни-агресора в межах воєнних рейок. Важливою є розробка дієвого

механізму щодо посилення санкцій задля недопущення подальшої ескалації конфліктів в європейському регіоні. А санкційний механізм діє хоч і не так швидко, як очікувалося, але є ефективним на великій дистанції, на що робить ставку Євроспільнота, вводячи нові санкції та продовжуючи термін дії тих, що були введені раніше. Крім цього, важливо також недопускати обхід санкцій за допомогою третіх країн, і для цього нагальною має стати розробка законодавчого регулювання в цій сфері.

Варто відзначити, що повномасштабне вторгнення РФ сприяло більш тісному об'єднанню країн ЄС в протистоянні зовнішньому ворогу. Європейський Союз підтримує Україну та її народ, а Європейська рада підтверджує Версальську декларацію, визнаючи європейські сподівання та європейський вибір України, як зазначено в угоді про асоціацію. Європейський Союз і надалі надаватиме координовану політичну, фінансову, матеріальну та гуманітарну підтримку. Країни ЄС уже ввели значні санкції, які мають суттєвий вплив на РФ та Білорусь, і, як і раніше, готовий усувати лазівки та боротися з фактичним та можливим ухиленням, а також швидко приймати подальші координовані жорсткі санкції щодо Росії та Білорусі, щоб ефективно перешкоджати можливостям продовжувати збройну агресію. Європейська рада закликає усі країни приєднатися до цих санкцій, а будь-які спроби обійти санкції чи іншими способами допомагати Росії поступово виявляються координуючими органами.

Через кілька місяців після початку повномасштабного російського вторгнення Європейський Союз був сповнений рішучості надавати підтримку українському уряду у задоволенні його нагальних потреб і, як тільки Росія припинить свій тиск, у відновленні демократичної України. З цією метою Європейська рада домовилася створити цільовий фонд солідарності з Україною та пропонує своїм міжнародним партнерам взяти у ньому участь, а також закликає невідкладно розпочати підготовчі роботи. Він закликає Комісію продовжувати надавати технічну підтримку, щоб допомогти Україні у здійсненні необхідних реформ. Ці дії свідчать про зацікавленість у докорінних змінах на користь демократичних цінностей, що пропагують країни ЄС, не намагаючись знову «залишитися осторонь» після виникнення реальної загрози в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій Д. В. Політика Європейського союзу у перший місяць війни РФ проти України // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2022. № 14. С. 15-19.
2. В Угорщині знову закликають переглянути санкції ЄС проти Росії // Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/28/7153264/> (дата звернення: 18.05.2023).
3. Ван Мідделаар Л. Нова політика Європи: десять років політичних криз. Пер. з англ. О. Паніча. Київ : ДУХ І ЛУТЕРА. 2021. 408 с.
4. Віднині – міжнародна ізоляція: ЄС готує нову стратегію відносин з росією. Mind.Ua. URL: <https://mind.ua/news/20249512-vidnini-mizhnarodna-izolyaciya-es-gotue-novu-strategiyu-vidnosin-z-rosieyu> (дата звернення: 18.05.2023).
5. Відносини між Україною та Європейським Союзом. Національне агенство України з питань державної служби. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/6756653634445.pdf> (дата звернення: 18.05.2023).
6. Віднянський С. Європейська політика України: основні етапи, проблеми та перспективи реалізації // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2016. Вип. 25. С. 11-18.
7. Віднянський С. Російсько-українська війна: геополітичний контекст. 2022. URL: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15407_mzu2022_31_010/c/articles-2153607.pdf.pdf (дата звернення: 18.05.2023).
8. Горюнова Є. О. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014–2022 рр.) // Науковий журнал «Політикус». Євроінтеграція. 2022. Випуск 4-2. С. 45–51.
9. Європейська Рада засудила агресію росії та підтримала Україну. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3496284-evropejska-rada-zasudila-agresiu-rosii-ta-pidtrimala-ukrainu.html> (дата звернення: 18.05.2023).

10. Європейський парламент визнав Росію державою-спонсором тероризму. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: <http://surl.li/gkmdj> (дата звернення: 18.05.2023).
11. Євросоюз визначився з політикою щодо РФ та України. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/ru/evrosouz-opredelilsa-s-politikoj-v-otnosenii-rossii-i-ukrainy/a-63757448> (дата звернення: 22.05.2023).
12. Євросоюз вимагає від Сербії санкцій проти РФ, якщо вона хоче в ЄС. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/16/7139511/> (дата звернення: 21.05.2023).
13. ЄС відповів на рішення Росії вислати 18 дипломатів: «лише посилює власну ізоляцію». Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/15/7137895/> (дата звернення: 21.05.2023).
14. ЄС не узгодив нові санкції проти РФ через Польщу, яка вимагає їх посилення. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/24/7156824/> (дата звернення: 21.05.2023).
15. ЄС продовжує санкції за порушення територіальної цілісності України ще на півроку. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: <http://surl.li/ggshl> (дата звернення: 21.05.2023).
16. Захід боїться вводити санкції проти «Росатома». Чому? Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/02/1/696573/> (дата звернення: 21.05.2023).
17. Канцлер Австрії проти нових санкцій щодо РФ і за переговори з «агресором і жертвою». Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/20/7147153/> (дата звернення: 21.05.2023).

18. Кондратенко О. Ю. Євразійський економічний союз – новий геополітичний проект РФ // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2016. № 127 (Ч. 1). С. 42-56.
19. Месежников Г. Інформаційна агресія Кремля у Центральній та Східній Європі // Міжнародний науковий вісник. Випуск 1-2 (23-24) Матеріали круглого столу «Загрози міжнародній безпеці в Карпатському регіоні». Ужгород, 2021. С. 76-91.
20. Міністр економіки Німеччини – за посилення відповідальності за обхід санкцій проти РФ. Європейська правда. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/04/9/7159458/> (дата звернення: 21.05.2023).
21. Напружені відносини ЄС і Росії: у чому причини? Європортал. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/uk/napruzhieni-vidnosini-ies-i-rosii-u-chom/products-details/20220303CAN65065> (дата звернення: 21.05.2023).
22. Німеччина стала головним противником введення санкцій проти росії у ЄС. Mind.Ua. URL: <https://mind.ua/news/20237395-nimechchina-stala-golovnim-protivnikom-vvedennya-sankcij-proti-rosiyi-u-es> (дата звернення: 21.05.2023).
23. Парламент Литви закликає почати повну міжнародну ізоляцію Росії. Європейська правда. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/03/21/7158409/> (дата звернення: 21.05.2023).
24. Повна ізоляція РФ можлива лише після її усунення з усіх міжнародних організацій, насамперед з ООН, – експерт. Freedom. URL: <https://uatv.ua/uk/povna-izolyatsiya-rosiyi-mozhlyva-tilky-pislya-vyklyuchennya-z-usih-mizhnarodnyh-organizatsij-nasampered-z-onn-ekspert/> (дата звернення: 21.05.2023).
25. Рущенко І. П. Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. 436 с.
26. Санкції, запроваджені ЄС щодо Росії через вторгнення в Україну. Європейська комісія. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_uk (дата звернення: 21.05.2023).

27. Сидорук Т. Геополітичне суперництво Росії і ЄС у Східній Європі. 2014. URL: <http://journals.uran.ua/spup/article/view/167457/167303> (дата звернення: 21.05.2023).
28. Тодоров І. Я. Безпековий вимір міжнародних відносин в Східній та Центральній Європі в контексті російської агресії. Політичне життя. 2022. № 1. С. 138-144.
29. Толстов С. В. Політика ЄС щодо Росії: основні проблеми та тенденції // Історико-політичні студії. Зб. наук. праць. 2015. № 2. С. 97-111.
30. Угорщина ветуватиме санкції проти російської атомної енергетики – Орбан. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/27/696424/> (дата звернення: 21.05.2023).
31. Чого добився Євросоюз санкціями проти Росії? Euronews. URL: <https://euronews.com/my-europe/2023/02/21/eu-one-year-sanctions-ok> (дата звернення: 21.05.2023).
32. Чому збільшення передачі зброї Україні посилює ЄС. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/19/7148960/> (дата звернення: 21.05.2023).
33. Шкляр В. Стратегічне партнерство ЄС та Росії: сучасні реалії // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2010. № 90 (1). С. 74-76.
34. Штайнмайер заявив про крах ідеї спільного з РФ європейського дому. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2022/05/8/7139066/> (дата звернення: 21.05.2023).
35. Allison R. Russian «deniable» intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules // International Affairs. 2014. Vol. 90 (№ 6). P. 1255-1297.
36. Conclusions European Council. 2014. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7-2014-REV-1/en/pdf> (the date of access: 21.05.2023).

37. EU member states exported weapons to Russia after the 2014 embargo. Investigate Europe. 17.03.2022. URL: <https://www.investigate-europe.eu/en/2022/eustates-exported-weapons-to-russia/> (the date of access: 21.05.2023).
38. EU sanctions against Russia explained. Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/> (the date of access: 21.05.2023).
39. European Commission Communication to the Council and the European Parliament on relations with Russia, 9 February 2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0106:FIN:EN:PDF> (the date of access: 21.05.2023).
40. European Commission. EU solidarity with Ukraine. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine_en#relatedlinks (the date of access: 21.05.2023).
41. European Commission. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en (the date of access: 21.05.2023).
42. EU-Russia Summit (Paris, 30 October 2000). Joint Statement on strengthening dialogue and cooperation on political and security matters in Europe. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_00_1239 (the date of access: 21.05.2023).
43. Germany Is Stalling EU Efforts to Broaden Russia's SWIFT Ban. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-09/germany-is-stalling-eu-efforts-to-broaden-russia-s-swift-ban> (the date of access: 21.05.2023).
44. Hungary will veto EU sanctions on Russian nuclear energy, PM Orban says. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/hungary-will-veto-eu-sanctions-russian-nuclear-energy-pm-orban-2023-01-27/> (the date of access: 21.05.2023).
45. Lynch D. Russia's Strategic Partnership with Europe // The Washington Quarterly 2004. Vol. 27 (2). P. 99–118.

46. Makarychev A. Russia and the EU in a Multipolar World Discourses, Identities, Norms. Stuttgart, Hannover : ibidem Press, 2014. 200 p.
47. Member states press EU to amend sanctions to unblock Russian food shipments. Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/1cbca193-e56f-415a-8b3b-e4208ef1def3> (the date of access: 21.05.2023).
48. Popescu N., Wilson A. The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood: Policy Report. London : European Council on Foreign Relations. June 2012. 69 p.
49. Russia Is Getting Around Sanctions to Secure Supply of Key Chips for War. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-03-04/putin-gets-military-tech-chips-semiconductors-despite-eu-and-g-7-sanctions> (the date of access: 21.05.2023).
50. Sherr J. How Russia's relationship with Europe has evolved, BBC News, 5 January. 2016. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-35154633> (the date of access: 21.05.2023).
51. Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the debriefing of the European Council meeting in Paris on 10 March 2022 and on the preparation of the European Council meeting of 24-25 March 2022, URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_22_1968 (the date of access: 21.05.2023).
52. The Cost of War: Russian Economy Faces a Decade of Regress. Carnegie Endowment For International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/politika/88664> (the date of access: 21.05.2023).
53. The World Bank. Official Web-Site. URL: <https://www.worldbank.org/en/home> (the date of access: 21.05.2023).
54. War and sanctions: Effects on the Russian economy. Vox EU. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/war-and-sanctions-effects-russian-economy> (the date of access: 21.05.2023).